

FÜREDI HISTÓRIA

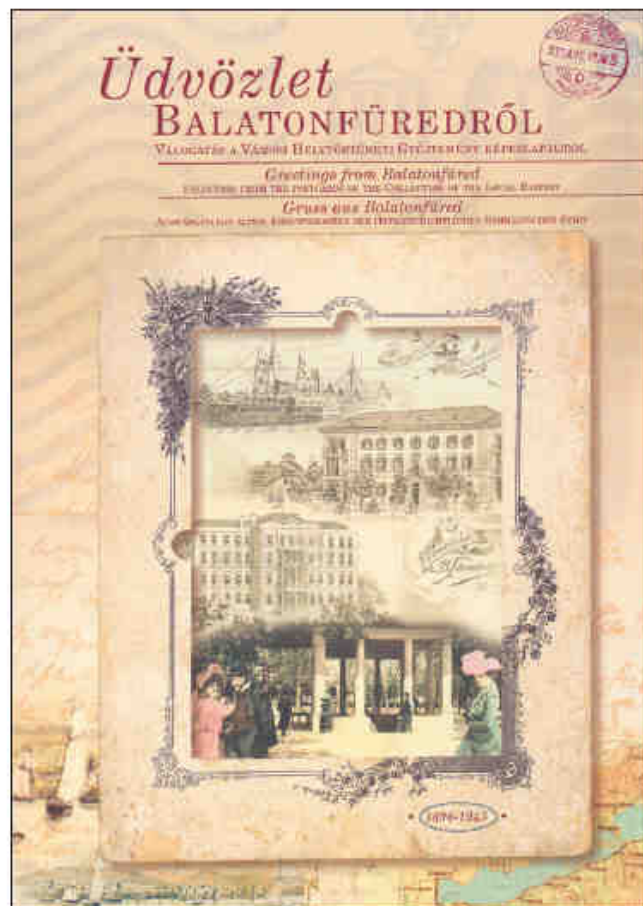
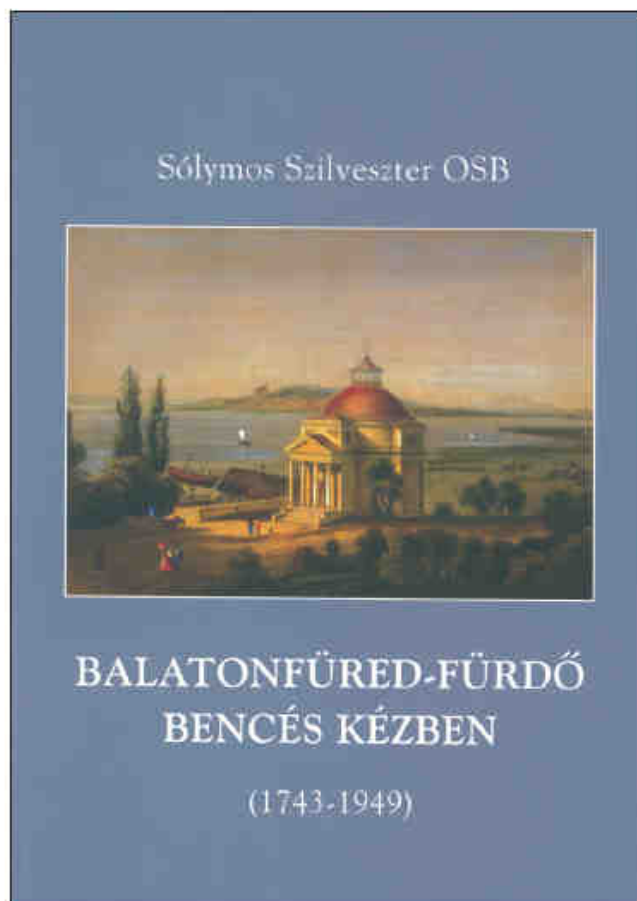
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

6.

2003.

Új könyvek 2003

Felelős szerkesztő:

ELEK MIKLÓS

Szerkesztőbizottság:

BAÁN BEÁTA, DR. DIBUSZ LÁSZLÓ,
NÉMETH ÁKOSNÉ, DR. RÁCZ JÁNOS

Kiadja

a Balatonfüredi Városi Könyvtár és
Helytörténeti Gyűjtemény
és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:

SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA
igazgató
SZENFNERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

A folyóirat Balatonfüred Város Önkormányzata,
a Balatoni Szövetség, a budapesti Csokonai
Művelődési Központ, az Iglói és Gerbovits
Nyomda Bt. és a Veszprém Megye Kultúrájáért
Közalapítvány támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:

TÓTH-BENCZE TAMÁS

Számítógépes szerkesztés:

M. KUZMA ANGÉLA

Ára: 200,- Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tárgyleti tagként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója

PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A hátsó borítók

TÓTH ATTILA
fotográfus mester felvételei

Szerkesztőség:

8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
Tel.: 87/340-744

ISSN 1587-9399

Nyomás:

Csokonai Művelődési Központ
Budapest

TARTALOM:

Varga Lászlóné

A BALATONFÜREDI RÓMAI
KATOLIKUS TEMETŐ SÍRJELEI . . 2. oldal

Katona Csaba:

KIEGÉSZÍTÉS
ZÁKONYI FERENC ÍRÁSÁHOZ . . 10. oldal

Z. Karkovány Judit:

FEJEZETEK EGY FÜREDI POLGÁR-
CSALÁD TÖRTÉNETÉBŐL 11. oldal

Katona Csaba:

EGY SZEGHALMI FÖLDBIRTOKOS
BALATONFÜREDEN 17. oldal

Vastagh György:

A TUDÓS-EMLÉKFÁK
TÖRTÉNETE 20. oldal

Dibusz László

FŐHAJTÁS A KOPJAFÁNÁL 27. oldal

Sárköziné Sároviits Hajnalka:

TÍZ ÉVES A VÁROSI
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY . . 34. oldal

ÚJ KÖNYVEK 37. oldal

ÚJ SZERZEMÉNYEK 38. oldal

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 40. oldal

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy
lemondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

Szerzőink:

dr. Dibusz László
orvos
Balatonfüred

Vastagh György
középiskolai tanár
Balatonfüred

Katona Csaba
levéltáros
Budapest

Z. Karkovány Judit
középiskolai tanár
Budapest

Sárköziné Sároviits Hajnalka
könyvtáros
Balatonfüred

Varga Lászlóné
ny.kertész-mérnök
Budapest

HIBAIGAZÍTÁS

A Füredi História előző (5.) számában
sajnálatos módon elírás történt:
dr. Zákonyi Ferenc születési évszáma
helyesen: 1909!
A hibaért szíves elnézésüket kérjük!

VARGA LÁSZLÓNÉ

A BALATONFÜREDI RÓMAI KATOLIKUS TEMETŐ SÍRJELEI AZ 1800-AS ÉVEKTŐL 1945-IG

I. rész

Balatonfüred mintegy 14000 lakosú város, közigazgatásilag magába foglalja Balatonarácsot is, mára úgyszólván össze is épült vele. Dolgozatomban csak Balatonfüreddel foglalkozom, múltjával is csak olyan mértékben, amennyire ez a címben megadott témához szükséges. A város szerkezetén látható, hogy nem egy központi mag körül fejlődött, nincs természetes városközpontja. A ma Óvárosnak nevezett, régebben a Fürdőteleptől való különbségtétel miatt Falunak emlegetett részen két meghatározó épület található, amely közrefogja ennek főutcáját. Már messziről látható a református, úgynevezett fehér templom, és a kéttornyú római katolikus, úgynevezett piros templom. Nevét az építéséhez használt vörös homokkő és az ezzel harmonizáló vakolat színe adja. Ez a városkép már a közelmúltat idézi. A középkorig történő visszatekintésből kitűnik, hogy Füred három kis településből és a Balaton-parti savanyúvíz-források körül létesült gyógyüdülő-telepből alakult ki. A középkori apró falvak templommaradványai ma is megtalálhatók. Ebben a korban általában a templomokban, templomok mellé temetkeztek. Ez Füreden is nyomon követhető, régészeti ásatásokkal igazolták a hajdani füredi Szent Margit és a papsokai-siskei Szent Mihály templom esetében. A későbbiek során a falvak összeolvadtak és folyamatos változáson mentek keresztül. Török uralom, földesúri birtokviták, pestisjárvány alakították életét. Meghatározó volt a térségben a reformáció. A török kor végén Füred lakossága teljesen kálvinista volt. Ezután "nagyobb részben a katolikus földesurak birtokain élő jobbágyok között másfél század alatt jelentős mértékben emelkedett a katolikusok száma. Ezzel együtt még 1848-ban is 100 füredi közül 15 katolikus, 77 református, 7 izraelita és 1 evangélikus felekezetű volt. "A füredi római katolikus egyházközség Paloznakhoz tartozott. Az anyakönyvezés a paloznaki plébánián történt. Sajnos ezekhez az anyakönyvi adatokhoz való hozzáférés nehézségekbe ütközik. Balatonfüreden 1918 óta folyik a római katolikus egyházi anyakönyvezés. A vallásukhoz ragaszkodó és érte áldozni kész fürediek, a betelepültekkel is gyarapodó katolikus felekezetűek, hosszú és nehézségekkel terhelt idő után jutottak önálló plébániájukhoz. Szólni kell az élő és holt falu egymáshoz való viszonyáról - írja Balassa Iván. "Kétségtelen az,

hogy a falu és a temető között megvan az állandó kapcsolat. " Ez Füred esetében is jól tükröződik. Ma Balatonfürednek három lezárt és három használatban levő temetője van. A város fölött északnyugatra a Siske-Papsoka magaslaton van egymás mellett a régi katolikus, a régi református és a zsidó temető. A mai Bajcsy-Zsilinszky úton, amely Aszófő felé vezet, van jobbra a katolikus, balra a református és a köztemető. A régi katolikus temető a papsokai Szent Mihály templomrom mellett van, mélyút választja el a régi református temetőtől. Minthárom felekezetű siskei temetőben kelet-nyugati irányban fekszenek a sírok. Balassa Iván szerint "a temetőbe belépve meg lehet állapítani annak korát. A régebbiekben ugyanis látszólag nem találunk semmiféle rendet, a sírok egymással párhuzamosak ugyan, de nem sorakoznak szabályos parcellákba... A régebbi típusú temetőkben a sírok általában kelet-nyugati irányúak." Az új temetőkben a tájolást az utak határozzák meg, így nincs jelentősége. Az újabb, Bajcsy-Zsilinszky úti temetőben a sorok észak-déli irányúak a helyi adottságnak megfelelően. A katolikus temetőkre jellemző módon mindkét temetőben megtaláljuk a középponti nagy kőkeresztet. A régi temető szürke homokkő keresztjét az idő kicsit megviselte. Valószínűleg keszthelyi kőfaragók faragták a 19. sz. közepe előtt. Figyelemre méltó a barokk jellegű corpus és a talpazaton álló Fájdalmas Anya szobor. Bognárkereszt néven ismert ez a kőkereszt, amelyet a 19. sz. közepén még működő balatonfüredi bognár céh állíttatott saját költségén. Feltehetően ez az egyetlen céhemlék Balatonfüreden. Az újabb temető keskeny, téglalap alakú területen fekszik a Bajcsy-Zsilinszky út és a Volán autóbusz telephely közé zárva. Mindössze tizennégy sorban fekszenek a sírok. Ma ide már ritkán, csak a megváltott sírhelyekbe temetnek. A középponti nagy kőkereszt vörösköből készült, magas, karcsú alkotás. A kereszt szárai karéjosan záródnak. A corpus ezüstös fehér, az alatta álló Mária-szobor fehér színű. A talpazaton levő felirati mezőn fekete betűs felirat van: ÉN VAGYOK/ A FELTÁMADÁS ÉS AZ ÉLET/ KI BENNEM HISZ/ HA SZINTÉN MEGHAL IS/ ÉLNI FOG ÖRÖKKÉ/ 1904. A kereszt évszáma valószínűleg a temető megnyitásának évszáma is. A sírjelek nagy része nyilvánvalóan fából készült, ezek az idők folyamán tönkrementek, el-

tűntek. A római katolikus lakosságnak csak a módosabbja állított az 1800-as években maradandó kő sírjelet. A megmaradtak közül sok a vöröskő, gyakori a süttői mészkő, található szürke homokkő, márvány, gránit. Az újabb temetőben ezek mellett tért hódított a műkő, és kisebb mértékben a vas. A sírjelek formája is változó. Az utóbbi századok óta kialakult egyházi elvárás és szokás szerint a katolikusok sírjára keresztet állítottak. Ma is találunk Balatonfüreden egyébként szépen gondozott sírokon egyszerű fakereszteket. A romlékony fa helyett sok esetben műköből, esetleg vasból készítettek egyszerű keresztet, melyek méretükben és formájukban a szokásos fakereszteket utánozzák. "Az egyszerű temetői kőkereszteket felváltották azok, melyek lényegében tábla alakú sírkövek, csak felső részükből kereszt magasodik ki". A felső, régi temetőben ezek a formák a leggyakoribbak. Hasáb illetve obeliszk forma a múlt század elejéről, fordulójáról található. A későbbiek során sok alacsonyabb tömb alakú, vagy egyéb egyszerű vagy bonyolultabb formájú sírköveket állítottak, amelyek felirati táblája fekete vagy fehér márvány. A kereszt valamilyen formában valamennyi sírjelen megtalálható. Nagyon gyakori az I H S jel. Ezek mellett helyenként a rozetta vagy szo-

morúfűz díszítés is megjelenik. A feliratok többnyire szűkszavúak, néha még az évszámok sincsenek feltüntetve. A régi temetőben talált legrégebbi évszám 1812, mely egy latin feliratú sírjelen olvasható. A többi sírfelirat már csak az 1800-as évek közepétől található. Az 1900-as évek elején még temetkeztek ide. Vannak 1944-45-ös háborús síremlékek is. Még 1948-as sír is található a temető sarkában, szerény sírjellel, de gondozottan, virággal. Ebben az időben pedig már régóta a Bajcsy-Zsilinszky úti temetőt használták.

Érdekes lenne a katolikus temető leírását összevetni, párhuzamba vonni a már 1999-ben és 2000-ben leírt református temetővel, megkeresni a családtörténeti kapcsolatokat, de ez már nem fér ennek a dolgozatnak a keretébe.

A temetőkben a sírjelek leírásánál és fényképezésénél az adott időszakból a teljességre törekedtem. A régi temető sírjeleit 1-46 számozással, az újabb temetőben levőket 47-135 számozással láttam el. A mellékelt fényképek számozása ezzel megegyező.

A RÉGI KATOLIKUS TEMETŐ SÍRJELEI (1-46)

1. Nagyméretű szürke mészkő sírjel. A talpazat fölött a felirati mezőt egy-egy féloszlop fogja közre, amely lapos ívvel zárul, elkülönülve egy fölötté levő újabb többlepcsős, ívelt párkányú mezőtől. A sírjelet az erre a típusra jellemző formájú talpas kereszt zárja le, közepén I H S jellel. Sírkőkészítő Velty F. Veszprém. Felirata:

Itt nyugszik
CSIZMAZIA JÓZSEF
élt 77 évet
meghalt 1887 év márcz 18 án
és neje
CSIZMAZIA JÓZSEFNÉ
szül TOTH ERZSÉBET
élt 72 évet
meghalt 1886 év jan 22 én
Béke hamvaikra

A Csizmazia ősi füredi név, már az 1700-as évektől szerepel, mint az Esterházy uradalomhoz, illetve a veszprémi káptalanhoz tartozó zsellér, illetve úrbéres neve.

2. Süttői mészkő síremlék. A talpas, karéjos kereszt, közepén szomorúfűz díszítéssel háromszög csúcsban záródó, többlepcsős párkányon áll. A szögletesen megtört párkány kétoldalt vállban végződik. A felirati mező nem különül el, kis ívek díszítik. Felirata:

Itt
nyugszik
néhai
DARAB JÓZSEF
élt 60 évet
meghalt 1870 ik év Julius 13 án
ÖZVEGYE CSÁK ZSUZSANNA
JÓZSEF és LIDIA
gyermekai
emlékének

3. A süttői mészkő sírjel szögletes vonalakkal határolt, kis vállban kifutó csonka háromszögben végződik, melyen kereszt áll. Az elkülönülő felirati mezőt két féloszlop fogja közre. Fölötte szomorúfűz díszítés látszik. Felirata:

DARAB JÓZSEF
élt 40 évet
MEGHALT MÁRCIUS 11 ÉN
1873
BÉKE PORAIRA

A Darab családnév is szerepel a régi füredi nevek között.

4. Süttői mészkő sírjel, mely az előzőeknél kissé alacsonyabb. A karéjos kereszt szépformájú, három ívű párkánnyal szegett felirati tábla fölé magasodik. Díszítés, jel nincs rajta. Felirata:

Itt nyugszik
KREUCZER JÓZSEF
élt 42 évet
meghalt 1881 június 6 án
és leánya KORNÉLIA
élt 4 évet
meghalt 1877 május 22 én
Béke hamvaikra!

5. Vöröskő síremlék, mely magas talpon álló, keskeny párkánnyal szegett félkörívvel záródó felirati táblából és az ebből kiemelkedő talpas keresztből áll. Díszítés, jel nincs rajta. Felirata:

Itt nyugszik
..AHL JÓZSEF
.....
ISTVÁN ÉS KAROL
élt 67 évet
meghalt 1908.
.....

6. Talpazatra emelt vöröskő sírjel. Az előzőnél szélesebb, hasonló formájú, egyszerű megjelenésű sírkő, kereszttel záródik. A kereszt egyik szára letörött. Felirata:

E SIRBA NYUGOSZNAK
CSORDÁS MÁRIA ÉS LAJOS
MÁRIA ÉLT 7 ÉVET MEGHALT
1867 OKT 12 ÉN LAJOS ÉLT 3 ÉVET
MEGHALT 1866 ÁPR 10 ÉN
BÉKE HAMVAIKRA
ITT
NYUGSZIK CSORDÁS
LÁSZLÓ ÉLT 60 ÉVET MEG
1892 ÉV 1848/49 HONVÉD

A negyvennyolcas honvéd sírját ma is kegyelettel őrzi az utókor.

7. Süttői mészkő síremlék, dupla keretű félkörívvel zárul, melyből karéjos kereszt magasodik ki. A sírkő két oldalán egy-egy féloszlop van. A kereszt közepén szomorúfűz díszítés látható. Felirata:

Itt nyugszik
NAGY JOSEF
NÉPISKOLA TANITÓ
.....us hó 2. 1861
.....

8. A vörös sírkő már a fűben fekszik kidőlve. Felirata:

ITT NYUGSZIK
BRAZSIL TERÉZ
.... ÉVET
MEGHALT ÁPRIL...
1876
Béke hamvaira

9. Magas, világosbarna mészkő sírjel, csúcsívben végződik, perem veszi körül, behajló íves motívum díszíti. Tetejéről zömök kereszt magasodik, corpussal. A vésett szöveg nagy része már nem olvasható, csak töredékesen vehető ki a felirat kis része. Felirata:

KEÖD LŐRINC
Élt ... évet meghalt
.....
neje
SCHREK MARGIT
Élt
.....

Irodalmi adat szerint Keöd Lőrinc, Keöd József hajóskapitány nagyapja 1792-től 1848-ig élt.

10. Szürke kő sírjel, magas obeliszk forma, a felirat fölött vésett kereszttel. Felirata:

KEÖD JÓZSEF
élt 79 évet
meghalt 1867 jul 18

11. Díszítetlen, tompaszöggel lezárt szürke kőhasáb, mely több lépcsős talpazaton áll. Sírőkészítő: Barta F., Veszprém. Felirata:

KEÖD JÓZSEF
HAJÓSKAPITÁNY
1839-1897
BÉKE PORAIRA

Keöd kapitány Balatonfüred jelentős személyisége volt, aki a római katolikus plébánia és templomépítés terén is - erkölcsi és anyagi támogatásával - érdemeket szerzett. Eredeti síremléke, melynek képe Zákonyi Ferenc könyvében látható, rongálásnak esett áldozatul, ledöntötték. Helyére a város állíttatta az új sírkövet.

12. Vöröskő sírjel, derékszögű csúctól párkánnyal felfutó, kis vállban végződő formában. A csúcsról kereszt magasodik fel, amelynek egyik szára letörött. A felirati részt beívelő szegély keretezi. Felirata:

Itt
nyugszik
Fehér István Nő
született
..... Rozália Élt 44
évet Meghalt 1880 év
Március 4 én
Béke hamvain

13. Süttöi mészkő síremlék. Kis vállba kifutó, többlépcsős párkányú félkörívben zárul, rajta talpas kereszt. Felirata:

Itt nyugszik
KAZÓ JÓZSEF
élt 52 évet
meghalt 1877 ik évi
December 17 én
ÁLDÁS BÉKE HAMVAIRA
Emeltette
ozvegye Albert Verona
1880

14. Süttö mészkőből készült a nagyon szép kivitelű, kései barokk stílusjegyeket viselő síremlék. A követ nem keretezi szegély, alul és fölül ívesen hajló domborművű csigavonal határolja. A nagyméretű kereszt a középről szépen faragott díszítményből emelkedik ki. Felirata latin nyelvű:

PERILLUS ET P..... GENEROSUS DOMIN....
ANTONIUS KNECHT
LIBER Æ REGLÆCUE CIVITATIS
COMAROMIENSIS
ORPHANORUM CURATOR
PIE IN DOMINO OBIIT FUREDINI
DIE 16 IUL... 1812 ANNO ...TATIS SUE 32

Ezen a sírkövön található a temető legrégebbi évszáma.

15. Vöröskő sírjel. Félkörívvel záródó, vállban kiszélesedő tábla, melyen perem fut körül, tetején talpas kereszt áll. Felirata:

Itt nyugszik
GRANITZ ERZSÉBET
élt 51 évet
meghalt 1885 szept ...
Béke hamvára!

16. Rossz állapotban, omlófélben levő vöröskő sírjel. A zömök kereszt szélesen emelkedik ki az enyhén csúcsíves felirati köről, melyet perem keretez. A kereszten S M. betűk olvashatók ki. Felirata:

ITT
Nyuk Szik Krisztus Kinn
Szenvedése Köröszte Ár
nyékában Szüts János
Ki ÉLT 56 éveket
Házos ságbon pedig
Eveli ANNavol 33 évet
Megholt 1849 dik Eszte.....
Itt nyugosznak ketten ...ék
Juliánna

17. Süttöi mészkő sírjel. Téglalakú felirati táblát a sarkaiban kis bevelésekkel díszített perem szegélyez. Fölötte párkánnal elkülönített háromszögű záró rész, ebből emelkedik ki a talpas kereszt. Felirata:

Itt nyugszik
HORDÓS FERENCZ
élet 67 évet
meghalt 1892 ápr.23
Áldás hamvaira!

18. Süttöi mészkő síremlék. Többlépcsős, félköríves peremmel, kétoldalt vállal lezárt, alul téglalakú táblában végződik, fölül karéjos kereszt emelkedik ki. Felirata:

Itt nyugszik
ERSING GYÖRGY

élt 63 évet
meghalt 1898 febr 28 án
Béke hamvaira!

19. Alacsony süttői mészkő, perem nélküli sírjel.
Az ívesen záródó felső részről a kereszt letörött. A
felirat csak hiányosan olvasható:

Itt nyugszik
KRISTÓF FERENCZ
és testvére JULIANNA
.....

20. Nagyméretű süttői mészkő síremlék. Az egy-
egy féloszloppal közrevett téglalakú felirati tábla
elkülönül a megemelt és többlépcsős párkánnyal
szegett félköríves záró résztől. Fölötte talpas ke-
reszt emelkedik. A díszítést a zárórészen félkör for-
mában elhelyezett felírás adja. Felirata:

Itt alussza örök álmát
Néhai
Varga Lajos ur özvegye
ETÉNYI JOSEFA
született 1805.

Öt évi özvegysége után meghalt 1869 Mártius 3 án
Gyermekei
SÁNDOR IMRE CAMILLA
IZIDOR JAKOBINA-CORNÉLIA
emlékében él!

Etenyi Josefa Varga Lajos főszolgabíró felesége
volt. Férjének, Varga Lajosnak a sírját Tóth Attila
családi okmányok alapján azonosította a régi refor-
mátus temetőben. Az ő fiuk volt Varga Imre 48-as
honvédtiszt.

21. Süttői mészkő sírje. A felirati táblát, mely pár-
kányos tompaszögben zárul, egy-egy szögletes
féloszlop fogja közre. Fölötte talpas kereszt van. A
különböző betűtípussal vésett betűk egyrésze nehe-
zen olvasható. Felirata:

TIZA MIHÁLY
... pályán végezett ...
.....
...mint jó.... álmát
SZÜLEITŐL TESTVÉREITŐL
GYÁSZOLT
Alszol aálmát
e édes alakban
akiket elhagyta ily

22. Alacsony, málló, vörös sírkő. Felköríves záródás
alatt szélesebb, keretbe foglalt, téglalakú tábla.
Felirata:

EZ SIRHALOM
FEDZI CSIZMADIA
ANNA H.....
.....

23. Magas, vöröskő talapzatra állított süttői mészkő
síremlék. Magas lábazatról induló két féloszlop
fogja közre a bemélyedő téglalakú felirati táblát,
mely elkülönül a megemelt, párkánnyal szegett, két
vállba kifutó félköríves záró résztől. Ezen szomorú-
fűz díszítés látható. Fölötte karéjos kereszt van, raj-
ta I H S jel. Sírkőkészítő: Vetykó Veszprém. Felirata:

Itt nyugszik
SZENTE JÁNOSNÉ
szül

Kováts Mária
élt 33 évet
meghalt 1895 nov. 11 én
és fia GÉZA
élt 5 hónapot
meghalt 1895 okt 10 én
Áldás és béke lengjen
felejtethetetlen poraikon!
és édes anyja

KOVÁTS GYÖRGYNÉ szül Sági Mária
élt 58 évet meghalt 1898 jul. 6 án
Béke hamvaikra!

24. Vöröskő sírjel. Kis mérete is utal rá, hogy gyer-
meksír. A felirati tábla rész hármassal zárul, egy-
szerű párkány keretezi, talpas kereszt emelkedik róla.
Felirata:

Itt nyugszik
REICHART MA....
élt 2 ½ évet
meghalt 190. 12
és testvére ROZA
élt 4 hónapot
meghalt 1902 ápr 11
Béke hamvaikra!

25. Kisméretű szürke kő hasáb, tompaszögű csúcs-
sal, rajta vésett kereszt, alatta ovális fénykép helye
található. Sírkőkészítő: Weisz M. B.füred. Felirata:

Itt nyugszik
DANCS ISTVÁN
élt 10 évet

megh. 1913 jun 28
Béke hamvaira
Emeltették jó szülői

26. Kisebb méretű világos szürke márvány síremlék. A felirati tábla rész vállba kifutó, duplapárkányú félkörívvel záródik, melyből talpas kereszt emelkedik ki. Felirata:

Itt nyugszik
PROVITINSZKY HERMINA

élt 1 ¼ évet

Meghalt 1885 febr 15 én

és testvére MÁRIA

élt 6 évet

Meghalt 1892 szept 11 én

Örök emlékül a szülői és testvéri szeretet

27. Vöröskő talapzatra állított kisméretű szürke márvány síremlék, letört kereszttel. A felirati mező félkörívvel zárul, kétoldalt vállban végződő többlépcsős párkánnyal. Felirata:

Itt nyugszik
DARAB LIDIA

élt 9 évet

meghalt 1861 szept ...

Béke hamvaira

28. Vöröskő sírjel. Hármass, párkányos ívvel záródik, amelyből egyszerű talpas kereszt emelkedik. Díszítésként az első felirati sor a középső ív vonalát követi. Felirata:

Itt nyugszik TOLNAY MÁRIA

élt 23 évet

megh. 1894 okt 6

TERA LINA

és ILKA

Béke hamvaikra

29. Süttői mészkőből áll egymás mellett két egymáshoz nagyon hasonló síremlék. Többlépcsős félkörívű párkánnyal záródnak, vízszintes vállak szélesítik az alsó táblarészt. A kereszt mindkét sírkőről le van törve. A vésett, feketére festett feliratok jól olvashatók:

Itt nyugszik
CSIZMADIA PÁLNÉ
szül. TOT ZSUZSÁNNÁ

élt 75 évet

meghalt 1888 decz ...

Béke hamvaikra!

Itt nyugszik CSIZMADIA PÁL

élt 81 évet
meghalt 1881 Január 21
boldog házasságban töltött
TOTH ZSUZSANNÁVAL
47 évet
Béke hamvaikra

30. Talpazaton álló vöröskő sírjel. Többlépcsős párkányú, nyújtott félkörívű zárórész, mely kétoldalt vállban szélesedik ki, alatta a keretbe foglalt felirati táblával. Fölül egyszerű talpas kereszt. Felirata:

Itt nyugszik
BELEZNAI MARGIT

.....

.....

megh 1901 november 1

béke hamva....

31. Vöröskő obeliszk, a csúcsánál vésett kereszt van. Felirata:

Itt nyugszik
KABELIK
KÁROLYNÉ

született

Kabelik Anna

1841

megh. 1884 jul 22

KOVÁCS JÁNOSNÉ

szül

KABELIK SAROLTA

megh. 1938 ápr.1

32. Magas, világosszürke kőobeliszk, a csúcsánál vésett kereszt van. Felirata csak nagyon hiányosan olvasható. Sajnos a lábazon levő hosszú szöveg teljesen olvashatatlan, pedig feltételezhetően a hajdani néptanító érdemeit méltatja. Felirata:

SVÁB LAJOS
sz. 1837

.....

SVÁB LAJOSNÉ

.....

33. Ledöntött márvány síremlék. Az álló részen olvasható felirat:

WEBER JÁNOSNÉ
BÉKESSY IRMA

Sz. 1852 MÁRCZ 12 M... 1894 AUG 12

Béke veled

Áldott legyen emléked

34. Magas, sötétszürke kő obeliszk, a csúcsa alatt vésett kereszt van. Előtte kriptá fedőköve látható, vaskarika fogantyúval. Sírköves: HORTH. Keszthely. Felirata:

Itt nyugszik
BAUM MÁRIA
ÉLT 38 ÉVET
MEGH 1898 JULIUS 11
BÉKE HAMVAIRA

35. Az előző mellett áll, de ellenkező irányba néz egy ehhez nagyon hasonló szürke obeliszk, látszik, hogy másik kéz munkája. A csúcsrész alatti itt is vésett kereszt van. Felirata:

GOROVE
KRISTÓF
Sz 1821 ...
† 1894 ...

36. Vastráccsal körülvett, bizonyára családi kriptát rejtő helyen áll egymás mellett három síremlék. A sírtól kifelé, nyugat felé néz egy obeliszk forma szürke sírkő. Felirata:

ITT NYUGSZIK
ISTENBEN BOLDOGULT
FERENCZY
SÁNDOR
M. KIR. PÓSTA
és távirta tiszt

született 1868 május 30
meghalt 1898 július ...
Áldás és béke lengjen
.....

37. Középen szürke márvány sírjel áll, mely ellenkező irányba, kelet felé, a sír felé néz. A lábazati rész fölött kétoldalt egy-egy erőteljes féloszlop fogja közre a hátraugró felirati mezőt. A fölötté megemelt részt vállban kiszélesedő párkányos félkörív zárja, melyen karélyos kereszt áll. Közepén I H S jel látható. Felirata:

ITT NYUGSZIK
FERENCZI GYULA
ÉLT 42 ÉVET
MEGH 1908 NOV. 10
Béke hamvaira
Emeltették gyászoló szülei

38. Ugyancsak kelet felé néz az itt álló harmadik sírkő. Szegély veszi körül a felirati mezőt, amelyből nyújtott félkörív emelkedik. Ezt a formát követi a többlépcsős párkány, mely kétoldalt vállban végződik. Fölötté karéjos kereszt magasodik, közepén I H S jel van. Felirata:

Itt nyugszik
FERENCZI
Gyuláné
szül CSIZMADIA
Mária
született 1846 decz 18
meghalt 1923 jun 15.

39. Hasábforma műkö sírjel, rajta márványtáblán cirill betűs felirat. Zákonyi Ferenc leírása szerint Viktor Makszimovics Kucsulov szovjet repülő főhadnagy sírja, aki 1945. márciusában halt meg.

40. , 41. A két talpazaton álló, enyhe ívben záródó tömörszerű síremléken levő fehér márványtábla ugyancsak a második világháborúban elesett szovjet katonák emlékét őrzi.

42. Szép fakereszten réztábla magyar második világháborús hősök emlékét örökíti meg. Felirata:

„A HAZÁÉRT”
BONNYAI LAJOS
BORBÉLY FERENC
BÜCHER GYÖRGY
GOMBOS JÁNOS
KACZULA GYULA

LAKATOS IMRE
MARTON JÓZSEF
MOCSÁRY ISTVÁN
NÉMETH JÁNOS
VARGA J. SÁNDOR
ÉS
42 ISMERETLEN HONVÉD
1944 - 1945

43. Az előzőhöz hasonló fakereszt a temető távol-
labbi részén áll. Rajta a réztábla felirata:

JEGYZETEK

- 1 UZSOKI ANDRÁS: A balatonfüredi református templom építés története és ülérendje Veszpr. m. Muz. Közl. 17. 1984. 473.
- 2 Balatonfüred és Balatonarács története Szerk. LICHNECKERT ANDRÁS Veszprém, 1999. 153.
- 3 Balatonfüred és Balatonarács története i. m. 220.
- 4 BALASSA IVÁN: A magyar temetők néprajzi kutatása Ethn. 1973. 236.

- 5 BALASSA IVÁN: i. m. 230-231.
- 6 Balatonfüred és Balatonarács története i. m. 623.
- 7 Oblatt Sándor közlése, Zákonyi Ferenc hagyatékából. (Balatonfüredi Helytörténeti Gyűjtemény)
- 8 S. LACZKOVITS EMŐKE: A köveskáli felső és alsó református temető XVIII. és XIX. századi sírjelei Veszpr. m. Muz. Közl. 16. 288.
- 9 BALASSA IVÁN: A magyar falvak temetői 1989. Corvina Kiadó. 72.

- 10 BALASSA IVÁN: i. m. 73.

- 11 Balatonfüred és Balatonarács története i. m. 235., 236., 238.
- 12 Balatonfüred és Balatonarács története i. m. 287.
- 13 SZILÁGYI LAJOS: Keöd József hajóskapitány (1839-1897) Veszpr. m. Muz. Közl. 6. 1967. 367.
- 14 ZÁKONYI FERENC: Balatonfüred 1988. Veszprém.

A hazáért
ISMERETLEN HONVÉD

44. A temető alsó sarkában látható egymás mögött két egyszerű, alacsony beton kereszt, rajtuk fémtábláskába beütött felirat. Az egyiken:

ITT NYUGSZIK
TANCSICS FERENC
Élt 14 évet
Meghalt 1946-ban
Béke hamvaira

45. Az előzővel teljesen egyforma kereszt felirata:

ITT NYUGSZIK
TANCSICS JULIANNA
Élt 21 napot
Meghalt 1948-ban béke hamvaira

46. Közelükben van a temető legszerényebb sírjele, a sír drótszállal van körülvéve, jelezve, hogy még számontartják. Kezdetleges kis fekete, rozsdás vas-kereszt, rajta fémlemezen a felirat:

SLENER JÁNOS
ÉLT 72 Évet

KATONA CSABA

KIEGÉSZÍTÉS ZÁKONYI FERENC ÍRÁSÁHOZ

A Füredi História előző számában jelent meg második közlésben Zákonyi Ferenc egy korábbi írása, amely a Balaton első gőzhajójának, a Kisfaludynak vízre bocsátásakor történt halálos balesetről emlékezett meg. Ehhez az íráshoz csatlakozva talán nem érdektelen megemlíteni a veszprémi borbélymester, Francsics Károly visszaemlékezéseinek egy rövid részletét. Francsics ugyanis megemlékezett az akkor történt szerencsétlenségről. Visszaemlékezései már 1973-ban napvilágot láttak (FRANCICS KÁROLY: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Vál. és s. a. r.: VÖRÖS KÁROLY. Bp., 1973.), ez a kiadvány azonban Francsics hat kötetre terjedő visszaemlékezéséből

"csupán" öt kötet anyagát tette közzé, mivel az 1827-1849 közötti időszakot felölelő második kötet nem került az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárába, hanem évtizedekig lappangott. Kiadására csupán tavalyelőtt kerülhetett sor a Pápai Református Gyűjtemények gondozásában (Francsics Károly visszaemlékezései. S. a. r. és szerk.: HUDI JÓZSEF. Pápa, 2001. [A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 3.] Sorozatszerk.: MEZEI ZSOLT). Az alábbi idézet e kiadvány 138. oldalán olvasható: "A balatoni gőzhajó, Kisfaludy a neve, szinte ezen esztendőben épült, és szeptember 21-én Fürednél, hol felépült, eresztetett a Balatonra nagy zene és mozsarak durrogása közt, melyek közül egy elszakadván, egy füredi parasztasszony leve áldozatja az ünnepélynek, szörnyű halálra üté az elszakadt ércdarab."

Z. KARKOVÁNY JUDIT

FEJEZETEK EGY FÜREDI POLGÁRCSALÁD TÖRTÉNETÉBŐL

(Az első negyven év)

A Helytörténeti Gyűjtemény egyik vitrinjében vastag falú, arasznyi magas üveg pohár látható. Egyik oldalán zöld levélkoszorúval övezve a 19. századi Balatonfüred képe, alatta a dátum: 1904. aug. 18., a hátsó oldalán egymás alatt tíz név: Mariska, Joska, Annus, Márton, Gyula, Terus, Gyurka, Matildka, Ilonka, Bözsike. A poharat dédszüleim, Fekete Márton és Till Teréz ezüstlakodalmukra kapták tíz gyermeküktől, 1904. augusztus 18-án voltak 25 éves házasságok. A sorban elsőként szereplő Mariska ebben az évben, az ezüstlakodalom előtt alig néhány héttel ment férjhez, a legkisebb, Bözsike szeptemberben indult iskolába. (Talán célszerű már itt megemlítenem, hogy a későbbiekben Mariska lett a nagyanyám - ezért lehet, hogy kissé elfogult leszek vele.)

Amikor a családi ereklyét átadtam a Helytörténeti Gyűjteménynek, igen kedvesen arra kértek: írnam

meg a hozzá tartozó családtörténetet is. Nagy örömmel mondtam igent a felkérésre, naivan úgy gondoltam, elég, ha leülök az íróasztalhoz, s aztán csak győzzem a mesét papírral és ceruzával. Tévedésem azóta hosszú hónapok szorgos kutatásaival igyekszem korrigálni.

A történet minden szereplőjét ismertem, az első világháború végén elhunyt Fekete Gyula kivételével, csak hogy annakidején, gyerekfejjel semmit nem éreztem a köztük lévő különbségből. Számomra mindnyájan "öreg" voltak, s csak most, írás közben döbbsentem rá: a legkisebb leány, aki éppen tizenhét évvel volt fiatalabb nagyanyámnál, gyerekkoromban még alig múlt negyven éves. Ebben az írásban öreg nénimet és bátyáimat fiatalként, sőt gyerekként is föl kell idéznem. Dolgomat nehezíti az is, hogy családkunkban annakidején jócskán működött még a "nicht

vor dem Kind" szigorú elve, így aztán sok félfüllel elkapott megjegyzés utólag, megsárgult iratok és levelek böngészése közben nyert értelmet, s mint a kirakós játékból: egy-egy megfelelően helyére talált részcseke új megvilágításba helyezte, átértelmezte a többit is.

A Fekete-család közel száz évig élt Balatonfüreden. Mégsem lehet egyszerűen egy évszázad kronológiai rendjében beszélni róluk, történeteiket jobban el lehet mondani három lakóhelyük köré csoportosítva. Mindhárom a "rég" Balatonfüred jellegzetes épülete. Az első a mai Astoria szálló a Csokonai és a Jókai utca elején. A családból senki, soha nem nevezte Astoriának, kizárólag "a Döry"-ként emlegették. A másodikból mára sajnos alig maradt valami, s ez a maradvány is könnyörtelenül benyomorítva egy - nyilvánvalóan szükségéből toldott-foldott, "modernizált" - ház falai közé.

Pálóczi Horváth Ádám öreghegyi nyaralójából, ahol a 19. században annyi jeles vendég megfordult, mára csak a hajdani veranda négy vaskos oszlopa maradt meg; körbefalazni valószínűleg egyszerűbb volt, mint ledönteni. Az oszlopok feletti timpanonon tavaly még kivehető volt a "Feri-lak" fölirat. (Az épület védetté nyilvánítása a hatvanas években többször is szóba került, de a tervből semmi nem lett, bár többen szót emeltek érdekében.) A harmadik otthont jelentő ház a Csokonai utcában áll. A múlt század elején épült "Zsófia-lak" külső képét nem tették tönkre a modernizálások, csak a két évtizede lombosodó hársfák vetnek rá egyre mélyebb árnyékot nyaranta.

I. A DÖRY-VILLA GONDNOKAI: SCHWARCZ MÁRTON ÉS TILL TERÉZ

Dédszüleim mindketten Tolna megyei svábok leszármazottai, dédapám vezetékeve 1917-ig Schwarcz. (A nevet többféleképpen is írták, megesk, hogy egyetlen iraton is két változat szerepel. Én most a leggyakrabban leírt formát használom.) Az iratok Bonyhád és Tevelt jelölik meg szülőhelyükként, lakóhelyül viszont a tréfás nevű Juhépusztát és a romantikusabb hangzó Tüskepusztát. Utóbbiak a 19. században a tolnai Döry család birtokrészei voltak. A Döry-

famíliáról eddig keveset sikerült megtudnom. Akad közöttük néhány minta-birtokos, a magyaróvári Akadémián végzett kitüntetett mezőgazdász - a család másik fele inkább a mágán-kaszinóban és a lóversenypályán szerzett hírnevet magának.

Dédszüleim 1879-ben kötöttek házasságot Dombóváron. Szorgalmukon kívül egyéb "vagyonuk" nem volt: Schwarcz Márton kisgyerekként árvaságra jutott, rokonai - úgy mondták - teljesen kiforgatták kocsmáros édesapja utáni örökségéből; Till Teréz apját, a jómódú bognárt a filoxéra éveit tették tönkre. Kapcsolatuk a Döryekkel korábbi keletű, Schwarcz Márton foglalkozása a házasságkötéskor „miles silvarius”(sic!), azaz erdész, ahogyan egy későbbi kelt okirat magyarítja. (Magam a latin kifejezést inkább "erdőkerülőnek" fordítanám.) Az azonban bizonyosnak látszik: Döry erdei-

Schwarcz Márton

ben teljesített szolgálatot. Első gyermeküknek, az 1881-ben született Mária Juliannának Döry Adelaid (Etelka) az egyik keresztszüloje. Döry Etel a család jobbik feléhez tartozott: a Bécsben nevelkedett, művelt hölgy kedvtelésből aszalással, befőzéssel kísérletezett Tüskepusztán, míg azután 1912-ben megalapította az évtizedeken át prosperáló Döry Konzervgyárat.

Nem sokkal a kislány születése után Döry Lajos rájuk bízta az 1869-ben épült balatonfüredi nyaralója gondnoki teendőit. Mai szófordulattal "bizalmi állás" volt ez: irányították-ellenőrizték az állandó és a nyári szezonra fölvetett személyzet munkáját, Till Teréz ellátta a kulcsári teendőket, Schwartz Márton parádés kocsis volt, de az őszi-téli vadászatokat is megszervezte, ha a vendégek megkívták. (Dörynek valahol Nagyvázsöny környékén hatalmas erdei is voltak.) Nem kevés dolguk lehetett: a 29 szobás nyaraló egész évben üzemelt, a vendégek nemcsak a Balaton, hanem a szív-kórházi kúrák miatt is jöttek. A villa kertje akkoriban 425 négyszögöl volt: virágoskert, gyümölcsös, istállók mind elfértek rajta. Dédszüleim otthona, a Jalsovics Aladár útikalauzában már említett "felügyelői lak" a jelenlegi Szlávi-ház helyén állott.

Berendezése kezdetben igen egyszerű: a korban szokásos asztal-két ágylak-két szekrény "alapot" azon-

ban egy olyan bútor egészítette ki, amelyet sehol máshol a családban nem láttam; egy mosdószekrény. Ezen állt a majolika készlet: egy mosdótál, egy-egy kancsó a hideg- és a melegvíznek és a szappantartó. Emlékezetem szerint Herenden készült, színes, szecessziós virágmintái miatt gyerekkoromban gyönyörűnek tartottam, mindenesetre sokkal szebbnek és előkelőbbnek a nálunk használatban lévő zománclavórnál. Egy szobát kizárólag a szülők használtak, abban vendégnek a legnagyobb családi összejövetelek idején sem vetettek ágyat. Schwarcz Márton és Till Teréz reggelente csak teljesen rendbe szedett ruházatban, mosdva-fésülködve léptek ki innen. Öltözetlenül vagy "pongyolában" nemhogy idegenek, de a gyerekeik sem látták őket soha. Dédanyám öltözkékének elmaradhatatlan kiegészítője volt a kontyára tűzött, kissé szögletesre formált csipkefőkötő.

Konyhai edényeikből, étkészletükből máig örök néhány darabot, szépen formált de ujjnyi vastag falú porcelán kávé- és tejeskannákat, meg egy só-tartót (így, két szóban írva, mert legalább egy kilónyi sót lehetett tartani benne). Az épen maradt aranszegélyes tányérok, tálak is nehéz, vastag porcelánból készültek, finom vonalvezetésű, egyszerű minta fut rajtuk körben. A szószos-csészék nagy számából ítélve a készlet legalább 12 személyes volt. Till Teréz nagyon ízletesen főzött, még nyolcvan éves korában is ő készítette a családnak az ételt. Unokái szerint egyik "tika" az volt, hogy az ebédhez szükséges zöldségeket kora reggel, frissen szedte össze a hatalmas kertben; tikkadt, fonnyadt főzelékféle nem került az asztalra. Ugyancsak az unokái emlegettek egy különlegesen finom tejbegrízt: a tányérokra porciózott tejbedara tejére szórta a kristálycukrot, majd a tűzhelyen fölízított egy széles pengéjű vaskést, s azt a tányérok fölé tartva karamellt pirított a cukorból.

Délben és este mindig terített asztalnál ettek, hétköznap vastag háziszóttas, ünnepeken (gyerekkoromban már biztosan) damaszt asztalterítővel terítettek. A "rendes" terítés akkor sem maradhatott el, amikor pl. az ötvenes években mindössze sült krumpli volt a vacsora. Maradék fehér vászondarabokból mindenki-

nek saját szalvétája volt, ezeket különféle szalvétagyűrűkkel vagy hímzett szalvéta-tartókban különítették el egymástól. (Utóbbiakat a nagyobbacska lányok általában karácsonyi, születésnap megajándékosként készítették.)

A kamrában, konyhakredencben mindenütt volt a polcokon "szekrénycsik", kezdetben csak piros szállal körbeslingelve, később, ahogyan a lányok sorra megtanultak kézimunkázni a veszprémi kedvesnővérektől, a konyhában a szálánvarrott gyümölcsös vagy "hollandi-babás" lett a divat, a fehérneműs szekrényben a richelieu-s. Dédanyám a saját szekrényeiben is példás rendet tartott: nagymosás, vasalás után az ágyneműfélét hatosával "stószolta", a csomagokat sárga selyemszalaggal átkötötte, nehogy összeboruljanak. Gyerekei "a mama szekrényébe" sosem nyúltak, nem volt tilos, csak éppen nem volt szokás.

Till Teréz (1882)

A Dombóváron született Mária után (1881) kilenc gyermekük született Balatonfüreden: József (1883), Anna (1885), Márton (1886), Gyula (1888), Teréz (1890), György (1893), Matild (1895), Ilona (1896) és Erzsébet (1898). Az ezüstlakodalom alkalmából 1904-ben készült fényképen a házaspár úgy ül gyermekei körében, mint a boldog családi élet jelképe. (A két legidősebb gyerek, Mariska és Jóska ekkor már csak a családi ünnep alkalmából tartózkodott Balatonfüreden.) A fénykép a "felügyelői lak" előterében készült: ennyien aligha fértek volna el Kurzweil mester műtermében.

II. A „NÁDFEDELÉS” ÉS A „FERI-LAK”

Schwarcz Mártonék ezután hamarosan elköltöztek a fürdőtelepről. Költözésük egybeesett a tulajdonosváltással: a Döry családnak tetemes kártyaadósságok miatt nemcsak a fürdőtelep egyik ékességének számító villát kellett eladnia, hanem más zalai birtokait is. Schwarcz Márton rövid ideig maradt az új tulajdonos, Baradlai Jenő alkalmazásában, önálló gazdálkodásba kezdett és fönt a faluban megteremtette saját otthonát.

Még 1894-ben meghalt Huray István fürdőorvos katonatiszt fia, Ferenc. A tihanyi plébánia anyakönyve szerint önkezeléssel vetett véget az életének, a család-

di szóbeszéd ezúttal is csillagászati összegű kártya-adósságokra emlékezett. Az 1900-as évek közepén a fürdőorvos eladta Schwarcz Mártonnak a feleslegesé vált öreghegyi Pálóczi Horváth kúriát, amelyet korábban a szerencsétlen fiú nevére kereszteltek el Ferilaknak. A 948 négyszögöles telken akkor két ház állott: egy nagyobb, három vagy négy szobás épület, a hajdani nyaraló, és egy kisebb, a családban csak "nádfedeles"-ként emlegetett két szoba -konyhás. Ez utóbbi lett halálukig dédszüleim otthona. A két házban kényelmesen elfért a nagy család, különösen, amikor a nagyobb gyerekek iskolaidőben már csak vakációra jöttek haza a veszprémi internátusokból.

Schwarcz Mártonék mind a tíz gyermeküket taníttatták.

1907-ben Szkladányi József paloznaki plébános házassági- és születési anyakönyvi adatok díj nélküli igazolását kéri a család részére három Tolna megyei parókiáról. Levelét a következőképpen kezdi: „Schwartz Márton plébániámhoz tartozó balatonfüredi (fürdőhely) lakos vagyontalan hívem, kinek tíz élő gyermeke van, akiket csekély fizetéséből dicséretre méltó gondos nevelésben, s mindegyiket szellemi képességének megfelelő iskolai oktatásban részesítet...”

A családi emlékezet szerint dédapám telente jeget vágott a Balatonon, elvermelte, majd nyáron, a fürdőtelepen eladta. A jég árából kitelt egy gyerek évi iskola-költsége.

Dolgozatom írásakor csodálkozva állapítottam meg, hogy a föllelt iratok között mindössze egyetlen bizonyítvány található, az is egy 1947-ből keltezett másolat. Lehetséges, hogy a századfordulón még az iskolát befejezők részére sem állítottak ki bizonyítványt? Szerencsére a Veszprém Megyei Levéltár őrzi az anyakönyveket, ezek tanúsága szerint a Schwarcz-gyerekek kivétel nélkül jó tanulók voltak, a lányok példás magatartásukkal és "ernyedetlen szorgalmukkal" is kiűntek.

Az elemi első osztályait Füred falu római katolikus népiskolájában végezték. Szőke Dániel tanító úr (osztatlan!) osztályában 1892-től 1904-ig mindig szerepel két-három gyerek a testvérek közül. Egyedül Mária nevét nem találtam meg a katolikus elemi naplóiban. Ő tudomásom szerint Dombóváron kezdte az iskolát, talán a Till-rokonság így akarta megkönnyíteni dédanyám munkáját, vagy éppen a szülők féltették a kislányt a hosszú gyalogúttól - a

Dőrytől a hajdani iskolaépületig másfél kilométer a távolság. Mariska még nagymama-korában is keserűen emlegette, hogy dombóvári iskolatársai "Blutungarin"-nak, "vérmagyarnak" csúfolták magyar beszéde miatt. (Otthon viszont a "Tillkopf" jelzőt ragasztották rá: a szelíd lányka időnként makacs, sőt konok is tudott lenni, ezt a tulajdonságát a testvérek a Till-rokonság hatásának tulajdonították.)

Dédszüleimnek a német volt az anyanyelve, magyarul folyamatosan de akcentussal beszéltek. Teréz dédanyám három levelét találtam meg a régi írók között, a gót betűs szövegből csak a sűrűn előforduló "lieber Gott" szavakat sikerült kibetűzőm. Dédapám két fennmaradt levele magyarul íródott, csak a helyesírása árulja el, hogy "németül hallja" a magyar szavakat. A családban - főleg a szülők jelenlétében - németül folyt a társalgás, de a gyerekek, akik németül mind jól tudtak, a magyart tartották anyanyelvüknek.

Mind a hat leány elvégezte a polgári a veszprémi irgalmas nővérek Pauli Szent Vincéről elnevezett leányiskolájában. Iskolás éveikre mindig szívesen emlékeztek. Kamasz fejjel jómagam némi kajánsággal hallgattam némelyik visszaemlékezést. A kézimunka órákon például a növendékek jó magaviselete esetén valaki regényt olvasott fel, méghozzá Defoe Robinsonját. De négy éven át mindig csak a derék Robinson Crusoe történetét! - ez volt az egyetlen zsenge leányok számára megfelelőnek tartott regény a nővérek könyvtárában.

Mária, Anna és Teréz a polgári iskola befejezése után postáskisasszonynak tanult a pécsi Postaigazgatóságon. Fennmaradt egy csoportkép ebből az időből:

Teréz (1917)

György, Márton (apa), József, Gyula (1915)

bizonyos Szabó Árpád postatiszt körül 25 ifjú hölgy ül vagy áll. A jeles férfiú tekintélyét a Magyar Királyi Posta lábai elé támasztott címere emeli és egy csodálatos bajusz: ha nem kacskaringósan fölfelé lenne pödörve, talán a fülét is elérné. A lányok közül senki nem mosolyog - talán sejtették, hogy legtöbbjükre a vénlányság vár? Pedig mindegyik csinos, kedves arcú, ahogyan csinosak voltak Mariska, Annus és Terus is. Dús, hosszú hajukat kontyban viselték; ez már nem az Erzsébet királyné-féle hajkorona volt, hanem a szecessziós divat szerinti lazán feltűzött, puha hullámos frizura. Karcúságukat fűző hangsúlyozta. "Minden hétre hét kenyeret süttünk - mesélte nagyanyám -, ha én dagasztottam, már befűzve álltam oda a dagasztóteknőhöz." Mariska és Terus a több tucatnyi üdvözlőlap címezése szerint a tihanyi, marcali, zalaszentgróti postán dolgoztak hosszabb-rövidebb ideig. Annus Balatonfüreden, az Erzsébet Szanatóriumumban lett pénztáros, majd könyvelő.

Mariska postáskisasszony nem maradt pártában, a Zalaszentgróton megismert kolléga, Karkovány Gyula magyar királyi posta- és távirtdatiszt vette feleségül. Egy évig küldözgették egymásnak a saját kezűleg rajzolt és festett képeslapokat, majd egy fél éves jegyeség után 1904 nyarán megtartották az esküvőt, nem sokkal a szülők nevezetes ezüstlakodalma előtt. Pesten, majd a sorban születő gyermekek számára egészségesebb kisvárosban, Pestszentlőrincen éltek harminc évig. Mariska egyre ritkábban és egyre rövidebb időre tudott csak hazalátogatni, helyette a gyerekei jöttek vakációzni a nagyszülőkhöz. Ők az öreghegyi házra és hatalmas kertjére egész életükben mint a me-

sebeli boldogság fészkeire emlékeztek vissza.

Rejtély számomra, hogy a nem kevésbé kedves és szép Annusnak és Terusnak miért nem akadt kérője. Se levél, se fénykép, de még csak egy családi pletykafoszlány sem vezetett nyomra történetük szálait bogozgatva.

Józsi, a legidősebb fiú is gyorsan messze került otthonról. 1900-ban már Vácott élt, hogy hogyan és miért került oda, ezt sem sikerült megtudnom. Szorgalmas gazda és ügyes kereskedő volt, az évek során egyre jelentősebb vagyont gyűjtött. 1911-ben feleségül vett egy nagyon jómódú - és nagyon szép! - leányt. Életüket egyetlen felhő árnyékolta: a

nyolc évig tartó házasságból nem született gyermek.

Marci, a második fiú nagy ígéretként indult, gimnáziumot végzett a veszprémi piaristáknál. 1904-ben, érettségi előtt a kegyesrendi atyák tanácsára Feketére magyarosította a nevét; hamarosan az egész család követte a példát, 1917-ben még a családfő, az akkor 64 éves idősebb Schwarcz Márton is. A névmagyarosításból egyedül a férjes asszony Mariska maradt ki.

A jeles érettségi után Marci az esztergomi papi semináriumban folytatta tanulmányait, eközben magyar és latin irodalmat, sőt két félévig jogot is hallgatott a budapesti tudományegyetemen. E fiúból püspök lesz, akárki meglássa! A szép remények azonban kihunytak, a felszentelés elmaradt. Nekrológiájában tapintatosan így fogalmazza majd: "testi gyöngesége miatt eltanácsolták a papi hivatástól". Valójában az utolsó pillanatban meggondolta magát, nem vállalta a cölibátus korlátait. Az egyházzal továbbra is szoros kapcsolatban maradt: hamarosan az Országos Katolikus Szövetség munkatársa, majd vezető titkára lett.

1914-ben, alig néhány héttel a világháború kitörése után mind a négy Fekete-fiút besorozták katonának. Marci egy tábori-posta lapon szüksézávan és érezhető kedvetlenséggel közli: "Ahogy várható volt, alkalmasnak találtattam. (...) Mihelyt megtudjuk, hová kerülünk, megírom a címet." Efféle levelet azonban nem találtam, semmi följegyzés nem maradt arról, merre és meddig katonáskodott.

Az éppen húsz éves Gyuri bevonulása előtt gyorsan lefényképezteti magát. Két képen elegáns civil ruhában örökíti meg, mindegyiken másféle öltönyt

visel, más-más nyakkendővel, mellényzsebéből óralánc csüng. Akárha egy dandy lenne a Döry-famíliából! A harmadik képen egyenruhában látható, teljes szerelésben - öntudatos ifjú harcost alakít. 1915 márciusában Przemyslnél fogságba esik, öt évig nem jön hír felőle.

Gyula 1914. július 29-én vonult be a nagykanizsai 48. honvéd gyalogezredhez. A harctérre indulás előtt hosszú levélben búcsúzott el a családtól. "Nehézzé s fájóvá teszi ezt az utat az, hogy a nélkül kell elindulnom, hogy szeretteimtől búcsút vehetnék, s még egyszer megcsókolhatnám azon kezeket, melyek érettem annyit fáradtak s annyi jót tettek. (...) De ha már a sors ily komoly időket hozott sokat sanyargatott hazánkra, honfíui büszkeséggel ragadok fegyvert, hogy én is egy csepp legyek azon vitéz tengerben, mely hazánknak dicsőséget szerez." A néhol talán kissé patetikusra sikerült levél utóirata józan testvéri gondoskodásról tanúskodik: "Tanfolyam természetesen nem lesz, Ilonka ne jöjjön."

Postás tanfolyamról volt szó, ahová a távírdaségédellenőr Gyula éppen beiratni készült 18 éves hűgát. Merthogy közben a három kisebbik lány, Matild, Ilona és Erzsébet is fölcseperedett. Ők már a modern idők gyermekei, laza, angolos szabású ruhában, bubifrizurában mosolyognak a fényképezőgép előtt. A Balatont nemcsak a sétány felől ismerik, együtt járnak a Hidegfürdőbe úszni az unokákkal, igaz, az ő fürdődresszük még nyaktól térdig ér. Bözsike, a legkisebb lány gyors- és gépirást tanul Budapesten - éppen nem a Magyar Királyi Posta-hoz készül Hamupipőkének! A háború éveiben Balatonfüreden éltek mindnyájan, a szülők a lányokat nem engedték el maguk mellől. Matild a Vöröskereszt Egylet hölgyeinek csoportképén is látható, Ilona ugyancsak vöröskeresztesként egy karácsonyi ünnepségről készült -igen gyenge minőségű - amatőr felvételen.

Dédapám alábbi - sajnos keltezés nélküli - levele a háború végén íródhatott:

"Kedves Márton Fiam!

Köszönöm a jó kívánságok névnapomra, én is mindenjót kívánok neked is, legjobban örülnék ha még azt elérném hogy titeket mind a négyen a szívemhez szoríthatnám megölelni és mekcsokolni, de Gyuriról alik remélhetem azt,

hogy még egyszer ládhatom ez életben, de azér bizzung az Istenben hátha mégis még él..."

Nem Gyurit, Gyulát veszítették el.

Gyászjelentése szerint "1918 augusztus 18-án Ferizovic szerbiai községben 39 havi frontszolgálat után hasi hagymázban, tábori kórházban halt meg." A szülők szobája falán, a testvérek albumaiban számtalan fénykép emlékeztetett később a jóképű, katonaruhában is elegánsnak tűnő fiatal férfira, beszélni azonban nemigen beszéltek róla. Mégis, mire felnőttünk, mindannyian tudtuk az igazságot: Gyula főbelötte magát, mert nem tudta elviselni az akkor még gyógyíthatatlannak és szégyellni, tehát titkolni valónak tartott betegségét. "Hasi hagymázról", vagyis tifusztól - vajon honnan szedhették a nyelvújítás kora beli kifejezést? - szó sem volt, dédanyám miatt találták ki. A mélyen hívő katolikus Till Terézt azzal próbálták megnyugtatni, hogy Gyula a tifusszal járó magas lázban, önkívületben cselekedett.

Fekete Gyula nevét a tragikus vég ellenére sem méltatlanul vésték föl a Hősök emlékművének talapzatára. Halála előtt egy hónappal kapott kitüntetést "az ellenség előtt teljesített kitűnő szolgálatai elismerésül... az arany érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján".

Nem sokkal később Vácott meghalt Józsi felesége, a szépmosolyú Bokor Ilonka is. Bizonyos értelemben őt is világháborús halottnak tekintem: a spanyolnátha-járvány ragadta el.

Erzsébet, Ilona, Anna, Teréz, Matild (1912)

KATONA CSABA

EGY SZEGHALMI FÖLDBIRTOKOS BALATONFÜREDEN

PÉTER ANDRÁS

Szeghalmi földbirtokos, aki több mint 30 éven át volt nyaranta Balatonfüred vendége. Az itteni vezető férfiakkal, elsősorban Róka Pál községi bíróval állt jó barátságban, a híresebb vendégek közül pedig dr. Kétly Károly orvosprofesszorral, és Zsilinszky államtitkárral. 1908. augusztus 20-án 440 koronás alapítványt tett Balatonfüreden szegény sorsú református vallású gyermekek felruháztatására és iskolai könyvekkel való ellátására. Életrajzírói feljegyezték, hogy csak balatoni bort ivott. Egész vagyonát jótékony célra hagyta, abból épült fel Szeghalmon a mai napig is az ő nevét viselő gimnázium." - írja Zákonyi Ferenc Balatonfüredről szóló monográfiájában Péter Andrásról, erről a különös egyénisége békési földbirtokosról. Bár Zákonyi Ferenc a könyvében megjelentnél több információhoz jutott hozzá - nyilván terjedelmi okokból - szinte szó szerint csupán azt közli, ami Péter András első életrajzában áll annak füredi szerepléséről. Pedig Péter András korának extravagáns, vagy korabeli szóval élve különc egyénisége volt és füredi tevékenysége sem merült ki csupán abban, ami a monográfiában olvasható róla. A részben a Zákonyi-hagyatékban, részben pedig máshol fellelhető források segítségével érdemes részletesebben is megismerni Péter András személyiségét.

Péter András 1840. március 18-án született Szeghalmon, földművelő családba. Édesapja, Péter Ferenc a '48-as szellemiség jegyében nevelte gyermekét, ami Péter András egész életére rányomta bélyegét. Iskoláit Debrecenben kezdte meg, de egy súlyos betegség hazaparancsolta őt Szeghalomra, ahonnan aggódó szülei felépülése után sem engedték vissza, ezért tanulmányait nem fejezhette be. Apja mellett fogott gazdálkodásba, de a civisvárosban eltöltött idő nyomott hagyott egyéniségén, továbbra is érdeklődött a kultúra iránt, lapokat járatott, sokat olvasott. Hamarosan Szeghalom egyik vezető embere lett.

1861. december 1-én Köröstarcsán feleségül vette Tóth Zsófiát, aki hozományként némi pénzt (10 000 forintot) hozott a házhoz. Az immár önállóan gazdálkodó fiatal pár anyagi és társadalmi helyzete ettől fogva meredeken ívelt felfelé.

Péter András 1867-ben alapító tagja lett a Magyar Történelmi Társulatnak, majd községi képviselő

viselő lesz (1874), a földmérő szabályozást tárgyaló bizottság tagja (1875). Vagyona ebben az évben már 1 házból, másfél telek úrbéres földből és 45 hold váltóföldből áll, szarvasmarha-állománya pedig különösen híres kiváló állatairól.

1879-ben Péter András már községi bíró Szeghalmon, ebbéli minőségében derekasan kiveszi a részét a Berettyó áradásakor a mentőmunkálatokból. Közben bevásárlják a református presbitériumba is, a Polgári Olvasó Egyletnek pedig előbb tagja, majd elnöke lett.

1888. január 8-án élete legfontosabb lépésére szánta el magát az akkor már mintegy 100 holdat művelő gazda. Megvásárolta a Pozsonyban lakó özvegy D'Orsay Emilné, született Festetics Felícia Szeghalom határában fekvő 2000 holdas halaspusztai birtokát. Vállalkozásának merészségét jól érzékeltetik az adásvétellel kapcsolatos adatok. A birtok ára 132 000 ft volt, ez az összeg azonban az eladónak a Földhitelintézettel szemben meglevő 47 024 forintos tartozása miatt 84 975 forintra csökkent. Ebből Péter András csupán 6975 forintot tudott kifizetni, további 78 000 forintot pedig 1891-ig kellett törlesztenie a szerződés értelmében. A telek-könyv átírására akkor került sor, amikor a vevő már 38 000 forintot kifizetett. Ennek érdekében eladta eddig meglevő birtokát is. Így 1891-ig sikerült is kifizetnie 40 000 forintot az adósságából, de ezt követően kénytelen volt 1894-ben jelzálogkölcsönt felvenni a birtokra a bécsi Boden Creditanstalt banknál: 130 000 forintot, 4,5%-os kamatra. 1895 januárjától 1945 januárjáig 101 félévre vállalta a félvévenkénti 3250 ft visszatérítést a bankkal szemben. Ezt a megállapodást haláláig be is tartotta.

Az így vásárolt földnek a 2/3-át a Sebes-Körös borította, így Péter András inkább az állattenyésztést, főleg a szarvasmarha-tenyésztést igyekezett fejleszteni, nem kevés sikerrel. 1891-ben elveszítette feleségét, aki a földek megvételében egyenrangú társként vett részt s így az ő része is férjére szállt. Péter András rövidesen újfent megnősült, özvegy Mészáros Jánosné Turi Erzsébetet vette el. Egyéniségére jellemző, hogy első felesége családjának ekkor visszajuttatta annak egykori hozományát.

Ettől fogva folyamatosan fejlesztett új birtokán gazdálkodott és a közösségi életben is aktívan részt vett. Több adományt tett (pl. a szeghalmi reformá-

tus egyház javára), de ő kezdeményezte Szeghalmon egy Kossuth-szobor felállítását is 1907-ben. Ez utóbbi cselekedete összefüggésben állt '48-as, ellenzéki politikai nézeteivel. Több ízben anyagilag támogatta Békés megye ellenzéki jelöltjeit a választások alkalmával, sőt egy ízben maga is indulni kívánt az országgyűlési választásokon, ám az utolsó pillanatban visszalépett.

1907. június 24-én Nagyváradon végrendeletet tett, melynek értelmében - gyermeke nem lévén - vagyona jelentősebb részét egy Szeghalmon alapítandó gimnázium céljaira hagyta hátra. Vagyona többi részét feleségére, nevelt fiára, rokonaira és néhány kipróbált emberére hagyta.

1916. július 3-án halt meg, Szeghalmon temették el az általa kijelölt helyre július 6-án.

Péter András személyében az alulról jött, saját tehetsége és merész vállalkozó kedve révén felemelkedett ember áll előttünk, az a típus, akit Amerikában "self-made-man"-nek neveztek. Kora átlagánál műveltebb, szélesebb látókörű volt, szeretett olvasni, ami nem jellemezte a gazdálkodókat, főleg Jókai volt a kedvence, ugyanakkor egyénisége nem nélkülözött bizonyos exhibicionista vonásokat sem. Erre utal például az, hogy saját magának monumentális síremléket tervezett (ez el is készült), valamint az, hogy tervbe vette: síremléke körül falvat alapít, amely a "Péter András-falva" elnevezést kapta volna.

Milyen kapcsolatok fűzték Péter Andrást Balatonfüredhez? Első életrajzírója, Pásztor József, majd az ő nyomdokait követő U. Nagy István is, elsősorban azt emelik ki, amit Zákonyi Ferenc is közzétett monográfiájában: több mint 30 évig járt Füredre nyaranta és jó kapcsolatokat ápolt az ottaniakkal: "Bf-en is rokonszenves és kedvelt egyéniség volt P. A., ugyanis 32 éves korától kezdve nyaranta 6 héten át állandó vendége volt a már a reformkorban híressé vált fürdőhelynek. [...] Szerette a "magyar tengert", [...] jellegzetes magyar ruhás alakja minden nyáron feltűnt a füredi sétányon."

Ezt erősíti meg egyik testvére unokájának, dr. Hajdu Endrének a visszaemlékezése is: "Minden nyáron Balatonfüreden nyaralt, ahol igen előkelő ismerőseivel, barátjaival találkozott. Ide is sokszor elvitt. Bejártuk az egész környéket le egészen Keszthelyig. Megtekintettünk minden nevezetességet. Persze nem maradhattak el a balatonfüredi gazdák pincéiben való kirándulások, az ún. borkóstolások sem. Bf-i tartózkodása idején mindig meglátogatta unokaöccse, dr. Sz. F. rákospalotai orvos, akinek megérkezését nagy örömmel várta. Sz. F. ara-

nyos jó kedélye, szép csengő hangja a pince előtt összegyűlt társaságot teljesen lebilincselte, úgy-hogy a pár órai ott-tartózkodás belenyúlt a késő éjszakába, - s ami talán csodálatosan hangzik: a társaság egy kellemes este emlékével józanon sétált be Bf. községbe, ahonnan mi hárman bérkocsin mentünk ki a fürdőbe. Szerette és becsülte mindenki, ezért érte az akkoriban még igen ritka kitüntetés, hogy Bf. díszpolgárának választotta meg."

Hogy miért lett Péter András Balatonfüred díszpolgára, arról bővebben tudósít Pásztor József a fürediek szeghalmi látogatásai kapcsán: "Egy ilyen alkalommal álmélkodva nézték vendégei pompás bikáit. P. A. megkérdezte tőlük, melyik tetszik legjobban. Rámutattak egy címeres magyar bikára. Alig érkeztek vissza vendégei, amikor Bf. községe értesítést kap, hogy a vonaton egy tenyészállat érkezett a község címére Szeghalomról. P. A. küldötte el a legszebbnek talált bikát Bf. részére." A díszpolgársággal kapcsolatosan Zákonyi Ferenc két iratot is felfedezett a füredi jegyzői hivatal 1927-es dokumentumai között, melyek a korábbi évek jegyzőkönyveit kivonatolták. Az egyik arról tudósít, ami 1902. május 14-én a képviselőtestületi közgyűlésen történt: "Előterjesztetett Bedegi Gábor községi elöljáró által, hogy Péter András Ur szeghalmi földbirtokos a községnek ajándékba egy 3 éves tiszta magyar szilajbikát ajándékozván, - ezért részére köszönet szavazzassék s ez vele jegyzőkönyvi kivonatban közzöltessék."

A másik dokumentum az 1903. augusztus 2-án tartott közgyűlésről ad hírt: "Községi jegyző előterjeszti a községi elöljáróság azon indítványát, melyszerint Péter András ur szeghalmi nagybirtokos azon a község iránt tanúsított jóindulatáért, hogy a község részére 1902-évben egy tenyészbikát s 1903-évben ugyancsak egy másikat annak emlékére ajándékozott, hogy Balatonfüred fürdő jó levegőjét, fürdőjét és igaz magyar vendégszeretetét immár 25 éve elmúlt, hogy élvezi, - válassza meg a közgyűlés a község díszpolgárjává, s részére egy díszpolgári oklevelet állítson ki, s azt küldöttségileg kézbesíttesse neki. A közgyűlés az indítványt egyhangulag elfogadja s Péter András nagybirtokos urat a község díszpolgárjává megválasztja, részére a díszpolgári oklevelet kiállíttatni s küldöttségileg kézbesíttetni rendeli."

Péter András ily módon egyike lett Balatonfüred első díszpolgárainak. Hogy pontosan hányadik is volt a díszpolgárok sorában, annak megállapítása további kutatásokat igényel. Sajnos a politika mindig rányomta bélyegét a díszpolgári címek kiosztá-

sára, ezért az elmúlt rendszer nem kedvezett ennek a témának (Zákonyi Ferenc valószínűleg ezért nem említette Péter András díszpolgárságát monográfiájában, holott kétségtelen, hogy tudott róla).

A másik jelentősebb esemény, ami Péter András és Füred kapcsolatát igen jól jellemzi, az a református gyerekek taníttatását elősegítő alapítvány létrehozása volt. Az alapítólevelet 1908. augusztus 20-án - a dátum nyilván nem véletlen - foglalták írásba Balatonfüreden. A többször is önisméltlésekbe bocsájtkozó, némiképp dőcögősre sikeredett fogalmazványból világosan kiderül az alapítvány célja: "... református vallású gyermekek felruháztatása és iskolai könyvekkel való ellátása ..."

Péter András az alapítvány javára 440 koronát helyezett letétbe a Balatonfüred és Vidéke Takarékpénztárnál, azzal a meghagyással, hogy ez az összeg 1909. január 1-től mint tőke kamatozzon 50 évig, majd az így összegyűlt összeg kamatait osszák ki évről-évre a rászorulóknak. Az összeg kezelését az alapító "Balatonfüred község elöljárósága" feladatává tette.

Péter András maga így indokolta az alapítvány létrehozását: "... Balatonfüred község iránt érzett és taplált szeretetemből kifolyólag, hol oly sok jó és kellemes emlékeim között megmaradó napokat töltöttem ..."

Kétségtelen, hogy őszinte és őszintelen volt Péter András szándéka, hiba lenne azonban úgy értékelni ezt, mintha életében ez valami kivételes alkalom lett volna, melynek során épp Füredet érte megtiszteltetés. Péter András nevéhez számos jótékony adomány, alapítvány fűződik, Szeghalmon pl. ő biztosított még egy tanítói állást a község számára, de jellemző már említett végrendelete is, amelyben vagyónát gimnáziumalapítás céljára hagyta hátra.

Ugyanakkor más esetekben a 440 koronánál jó-

val nagyobb összegeket ajánlott fel különféle célokra. Az állatkiállítási alapra például 2324 koronát áldozott, amikor pedig azzal a gondolattal foglalkozott, hogy indul a képviselőválasztáson, kortescélokra már mintegy 3000 koronája ment el, amikor meggondolta magát és visszalépett. Hogy az összegeket jelentőségét jobban lehessen megítélni, érdemes áttekinteni Péter András vagyoni helyzetét, melyről az 1911. évből maradtak fent adatok. Ekkor összesen 1875 katasztrális holdat bírt, ebből 696 hold volt szántó, 158 hold rét, 3 hold szőlő, 502 hold legelő, 6 hold erdő és 481 hold nádas, további 46 holdat pedig használatlanak minősítettek. Birtokainak ez évi kataszteri tiszta jövedelme 7543 aranykorona volt.

Ezekkel az adatokkal nem állt szándékunkban csökkenteni Péter András füredi alapítványával kapcsolatos érdemeit, csupán szerettük volna elkerülni azt a hibát, hogy más tények ismerete nélkül nem a megfelelő helyen értékeljük az alapítást. Az alapítvánnyal kapcsolatos legérdekesebb - és egyelőre megválaszolatlan - kérdés, hogy mi lett a letétbe helyezett tőke és összegyűlt kamatainak a sorsa? Az bizonyos, hogy a cél nem valósulhatott meg, 1959-ben már más idők jártak Magyarországra és ez az időszak főleg nem kedvezett az olyan dolgoknak, amelyek bármiféle kapcsolatban is álltak vallási kérdésekkel, valamint a bankok sem maradtak az addigi tulajdonosok kezén. További kutatások segítségével sikerülhet majd feleletet adni.

Péter András alapítványa letétele után is rendszeresen felkereste Füredet, két évvel halála előtt, 1914 nyarán még ott tartózkodott. Olyan alakja ő Füred történetének, aki ha nem is volt főszereplője annak, mégis méltatlanul kevés említést kap személye. Írásom célja az ő emlékének felelevenítése volt.

FELHÍVÁS

2004 júliusában emlékkiállítás nyílik Protiwinsky Ferenc (1884-1947) füredi festőművész születésének 120. évfordulóján.

Tisztelettel kérünk mindenkit, akinek tudomása van Protiwinsky festményről, vagy bármilyen egyéb relikviáról (levél, fénykép, újság, személyes tárgy stb.) azt jelezze szerkesztőségünkben. Fáradozásukat előre is köszönjük!

A Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület köszönetet mond mindazoknak, akik 2002. évi adójuk 1%-ával (32 275,- Ft) támogatták. Az összeget a „Füredi História” kiadására fordítottuk.

Adószámunk: 18918421-1-19

Kérjük, hogy 2003. évi adójuk 1%-ával továbbra is támogassák egyesületünket!

Előfizetési felhívás 2004-re!

Tájékoztatjuk Tisztelt Olvasóinkat, hogy a Füredi História – a szerkesztőség címén – postai pénzes utalványon lehet előfizetni (1000,- Ft). Kérjük, hogy az utalványon tüntessék fel az összeg rendeltetését és postacímüket!

VASTAGH GYÖRGY

A TUDÓS-EMLÉKFÁK TÖRTÉNETE (1972-2003)

*„Én nagyon szeretek fát ültetni,
de kérdésekre válaszolni
talán még jobban szeretek”
Teller Ede*

Ha valaki - akár füredi, akár vendég - végigsétál a balatonfüredi parti sétányon, biztosan nagyon szépnek találja, és az is lehet, hogy más tájon szintén látott már hasonlóan szépet. De azt a különlegességét, amit az emlékfák adnak, már nem sok helyén találhatja a világnak. Zákonyi Ferenc - Balatonfüred díszpolgára - írta „Balatonfüred” című remek könyvében:

„A parti sétány fáin kívül még más fákról is kell beszélni, amelyek ugyancsak híresek, és egyre inkább azok lesznek, mint jellegzetes füredi különlegességek. Ezek az emlékfák, amelyeket egyes nagy emberek ültettek és amelyeket az utódok nagy szeretettel gondoznak.”

Valóban, ez az utódok megtisztelő kötelessége már 1926 óta, amikor Rabindranath Tagore Nobel-díjas hindu költő az első emlékfát elültette a sétányon, amely 1957 óta az ő nevét viseli.

Tagore fáját újabbak követték: költő, politikus és úrhajós, magyarok és külföldiek emlékfái. Majd 1972-től a tudósoké is.

Ezekre a fákra és ültetőikre - a tudósokra, akiknek legtöbbje fizikus - szeretnék visszaemlékezni, megtisztelve őket és önmagunkat azzal, hogy nemcsak fáikat, de emléküket és szellemüket is megőrizzük.

1972

1972 júniusában a világ fizikusai nemzetközi konferenciát tartottak Balatonfüreden "Neutrínó '72" címmel.

Ennek a konferenciának volt - többek között - neves vendége az amerikai Richárd Feynman és az olasz-szovjet Bruno Pontecorvo.

Nos, ők ketten ültették el az első emlékfákat, mégpedig ugyanazon a napon.

De kinek az ötlete volt, hogy tudósok is ültessenek emlékfákat?

Erre a kérdésre hosszú ideig nem tudtam a választ, mígnem a véletlen a segítségemre sietett.

Elmeséltem Marx György professzor úrnak, hogy cikket szeretnék írni a tudósok füredi emlékfáiról, de nem sikerült kiderítenem, hogy kinek a kezdeményezése volt ez.

Ekkor Marx professzor úr - kissé hamiskásan mosolyogva - a következőket mondta el nekem:

„Rabindranath Tagore kezdte el a faültetést, majd Salvatore Quasimodo következett. Mindketten Nobel-díjasok voltak, és ebből mintegy adódott egy Nobel-díjas faültetési rendszer. Szerencsére Magyarország a hatvanas évek vége körül tudományos szempontból kezdett kinyílni - amin mi is sokat fáradoztunk -, és ennek egyik nagy eseménye volt a "Neutrínó '72" konferencia, melyre több Nobel-díjas fizikus is eljött. És ekkor nekem támadt az az ötlet, hogyha két Nobel-díjas költő ültetett fát, akkor a Nobel-díjas Feynman is ültessen.”

De hát 1972 volt és egyensúlynak kellett lennie, úgyhogy Bruno Pontecorvót kértük meg másik faültetőnek.”

És miért éppen ők? - kérdeztem.

„Feynman - folytatta Marx professzor úr - a XX. század második felének a világ szemében a legzseniálisabbnak tartott fizikusa volt. Ő volt az, aki éppen Balatonfüreden, a Szívkórház előadótermében mondta el egy fizikatörténeti jelentőségű előadásában, hogy az 1970 körül elvégzett kísérletekben hogyan vették észre a protonok és neutronok mélyén rejlő kvarkokat és ezek miért nem tudnak kiszabadulni akármekkora lökületet is lökünk rajtuk”

És Pontecorvo? - vetettem közbe.

„Ő is zseniális volt, és a fizikának éppen azon a területén, amelyen Feynman is dolgozott nagyon sok olyan kezdeményezése volt, ami azóta érett meg, tehát ő is feltétlenül méltó arra, hogy fája ott legyen, együtt Feynmanéval.”

Voltak később olyan vélemények Balatonfüreden, hogy Pontecorvo emléktábláját el kellene távolítani, mert Lenin-díjas volt - jegyeztem meg.

„Ennek ellenére én nagyon helytelennek érezném, ha ezért őt most ki akarnák emelni a sorból. Pontecorvót Olaszországban is a legnagyobbaknak kijáró tisztelettel fogadták, amikor hosszú évek után hazamehetett. Ne akarjunk az olaszoknál kritikusabbak lenni. Legfeljebb véssék ki az inkriminált szövegrészt” - válaszolta Marx György professzor úr.

Még nem vették ki. És a két fa az emléktáblákkal együtt 1972. június 13-a óta ott van, hirdetve egy csodálatos sorozat kezdetét. Az ültetők azóta elhunytak: Feynman 1988-ban, Pontecorvo 1993-ban.

A tudósok faültetése tehát mindjárt két ültetéssel

kezdődött ugyanazon a napon. Ám ugyanabban az évben, 1972-ben, még egy fa került az alig zsendülő két fácska mellé. Azon év augusztusában ugyanis nemzetközi atomfizikai konferencia volt Budapesten, melyre eljött Ilja Mihajlovics *Frank* Nobel-díjas szovjet fizikus is.

I. M. Frank - P. A. Cserenkov és I. E. Tamm szintén szovjet fizikusokkal együtt megosztva - 1958-ban kapta meg a Nobel-díjat "a Cserenkov-effektus felfedezéséért és értelmezéséért". Sem Cserenkov és Tamm, sem pedig Frank nem tartozott a politizáló nomenklatúrába. Tudományos eredményeik alapján nagy nemzetközi tekintélynek örvendtek és az, hogy ők a magyar tudományt és annak képviselőit partnerként elfogadták, nagy megtiszteltetés volt.

Ezt a megtiszteltetést óhajtotta viszonzni az ELFT, amikor megragadta az alkalmat Frank ittlétekor és felkérte őt a fáültetésre, így került a sétányunkra harmadikként I. M. Frank emlékfája 1972. augusztus 3-án. Ő 1990-ben hunyt el.

1976

A magyar (magyar származású) tudósok közül, akik fát ültettek a parti sétányon, az első - 1976. augusztus 14-én - Wigner Jenő volt.

Az 1902-ben született Wigner a budapesti evangélikus gimnázium elvégzése után Németországban járt egyetemre és 1930-ban már professzor a princetoni egyetemen, az USA-ban. Ám 1941-től már Chicagóban (is) találjuk, az első atommáglya megépítésével megbízott csoportban. A „máglya-építő” csoport másik magyar tagja Szilárd Leó volt (sajnos ő nem ültethetett fát, 1964-ben meghalt). Nos Szilárd, Wigner és a később csatlakozott Teller Ede alkották a "magyar maffiát" Chicagóban.

De hogy került Wigner később Magyarországra és Balatonfüredre?

Wignert a magyar fizikusok már nagyon szerették volna itthon fogadni, de ez, köztudottan jobboldali beállítottsága miatt, abban az időben nem látszott könnyű feladatnak. Segített azonban az, hogy Wigner 1963-ban (két másik fizikussal megosztva) megkapta a Nobel-díjat - „az atommagok és az elemi részek elméletének fejlesztéséért...”. Így a magyar fizika jeles képviselői most már ezt is kihasználva mindent megtettek, hogy Wignert Magyarországra hozzák. Marx György professzornak sikerült - mindkét oldalt meggyőzve - elérnie, hogy eljöjjön.

És eljött. Az ELFT tiszteleti tagjává fogadta (15 évvel később a MTA is), és úgy gondolták, hogy e jeles eseményt a magyar nép számára is meg kellene örökítenie egy balatonfüredi fáültetéssel. Ez a fent emlí-

tett napon meg is történt. Érdekes lehet talán megjegyezni, hogy később a magyar kormány is több alkalommal részesítette magas kitüntetésben Wignert. 1995. január 1-én hunyt el az USA-ban.

1977

Nem telt el még egy esztendő sem Wigner Jenő fáültetése óta, amikor a modern fizika egy másik óriása, a kvantummechanika klasszikusa, a Wignerrel egyidős, angol Paul Adrién Maurice *Dirac* fája került a sorba ötödikként.

Dirac, aki Cambridgeben dolgozott, 1933-ban, 31 éves korában kapta meg - Ervin Schrödingerrel megosztva - a Nobel-díjat, az új atomelmélet felfedezéséért.

Diracot szoros szálak fűzték Magyarországhoz, hiszen a felesége magyar volt, Wigner Jenő húga.

Ez a "magyar kapcsolat" is erősítette azt a gondolatot, hogy ő is ültessen ott fát, ahol Wigner ültetett.

Addig azonban még néhány esztendőnek kellett eltelnie.

Az idő 1977-ben érkezett el. Ebben az évben volt ugyanis éppen ötven éve, hogy a kvantummechanika betetőzését jelentő Dirac-egyenletek megszülettek. Ebből az alkalomból hazánk rendezhette meg - tudományos eredményeinek elismeréseként - az Európai Részecskefizikai Konferenciát, amelynek díszvendége természetesen Dirac volt. Ezt a rendkívüli eseményt megörökítendő hozták le Füredre fát ültetni.

Dirac ekkor már 75 éves volt és híres arról, hogy napi tizenhat órát is alszik, mivel az ébrenlét óráiban olyan intenzíven használja az agyát, hogy ennyi volt a normális alvásszükséglete.

Aludt tehát egyet a Munkácsy utcában, Marx György professzor úrénál és ezután mentek el a fát elültetni.

1977. július 11-edike volt. Hét év múlva hunyt el.

1979

1979-ben került sor a következő emlékfá elültetésére. Aki megtisztelte városunkat a fáültetéssel, Alekszandr Mihajlovics *Prohorov*, szovjet Nobel-díjas fizikus volt.

Az 1916-ban született Prohorov a Szovjet Tudományos Akadémia fizikai osztályának elnöke volt és 1964-ben kapta meg a Nobel-díjat - megosztva a massachusetts-i Ch. H. Townes és a szintén moszkvai N. G. Baszov professzorokkal - a kvantum-elektronika területén végzett alapvető kutatásaiért.

Budapesten a KFKI-ban szintén folytak kutatások a fent említett területen és a két intézet kutatócsoportjai között természetesen tudományos kapcsolat volt.

Így került sor - ismereteim szerint Kroó Norbert akadémikus kezdeményezésére - Prohorov magyarországi látogatására és egyben a füredi faültetésre is.

Prohorov emlékfája 1979. június 9-én került a földre, ám a hozzátartozó márvány emléktábla csak sokkal később, többszöri utánjárást követően - emlékeztem szerint közvetlenül az újabb faültetés (1982) előtt - került a helyére, ám a fa egy nagy viharban (1998) kidőlt. Pótlására - ugyancsak hosszas várakozás után, akadémikusok sürgetésére - csak 2002-ben került sor, és a tudós is ebben az évben hunyt el.

1982

Tíz éve kerültek az első fizikus-emlékfák a füredi sétányra. Akkor indult el - Balatonfüredről - a nemzetközi neutrínó konferenciák sorozata.

1982-ben már harmadszor választotta a Nemzetközi Neutrínó Bizottság Balatonfüredet a Neutrínó Konferencia színhelyéül. Az évforduló alkalmából az ELFT emlékérmét készíttetett a Tihanyban élő Borsos Miklós szobrászművésszel és természetesen sor került egy újabb emlékfá ültetésére is. A faültető Rudolf Ludwig Mössbauer német fizikus volt.

Mössbauer 1929-ben született Münchenben és ott is doktorált 1958-ban. Még abban az évben közölte azokat a kísérleti eredményeket, melyek a Mössbauer-effektus néven ismert jelenségkör felismeréséhez és a Nobel-díjhoz vezettek.

Mössbauer - Robert Hofstadter kaliforniai professzorral megosztva - 1961-ben kapta meg a Nobel-díjat.

Mössbauer az emlékfáját 1982. június 15-én ültette el.

Az ünnepi eseményen - sok más neves fizikus mellett - jelen volt Pontecorvo is, aki Feynmannel együtt 1972-ben az első emlékfák egyikét ültette el. Megindíto volt a tudós találkozása - a tíz esztendő alatt terebélyessé vált - fájával.

1986

1986. szeptember 15. és 20. között "Nem-kristályos félvezetők '86" címmel nemzetközi konferencia zajlott Balatonszéplakon, melyet a KFKI ezen a szakterületen dolgozó kis csoportja rendezett. Igazi keletnyugati fórummá vált, ismételten bizonyítva, hogy a tudomány nem ismer határokat.

A konferencia megnyitóján Kroó Norbert akadémikus az ELFT emlékérmével tüntette ki - B. T. Kolomites professzorral együtt - Sir Nevill Francis Mott Nobel-díjas fizikust, a nevezett szakterület „nagy öregét”.

Az 1905-ben született, angol Mott 1977-ben kapta

meg a Nobel-díjat - a szintén angol J. H. Van Vleck és P. W. Anderson amerikai tudósokkal megosztva.

Kiemelkedő tudományos munkássága okán kerülhetett sor - egy tihany-balatonfüredi hajókirándulás keretében - emlékfájának elültetésére 1986. szeptember 18-án. A megragadóan szép eseményt a Magyar Televízió is közvetítette.

1987

Az 1987-es esztendő tudományos szempontból rendkívüli év volt Balatonfüred és közvetlen környéke számára. Ekkor ugyanis május elejétől június végéig három nemzetközi fizikuskonferenciára is sor került.

Az elsőnek április 26-tól május 2-ig Csopak volt a helyszíne, és témája a "Káosz". A másodikra - "A világegyetem szerkezete" címmel - Balatonfüreden került sor június 16-tól 21-ig. Majd ugyanitt tartották meg a "Bioaszttronómia - a következő lépés" címet viselő konferenciát is június 22. és 27. között.

A második konferencia számomra leglenyűgözőbb előadását egy matematikus tartotta: Benoit B. Mandelbrot lengyel származású, francia állampolgárságú, Amerikában élő professzor, aki a fraktálok (törtdimenziók) bevezetésével egy teljesen új gondolkodási módot adott meg úgy a matematikában mint a természettudományokban.

Mandelbrot professzort Magyarországra ifj. Szalay Sándor magyar fizikus hívta meg, és ő annyira megszerette a magyarokat, hogy egy éven belül háromszor is járt Magyarországon, ebből kétszer Balatonfüreden.

A már említett második konferencia utolsó napjának, június 21-ének délutánján - a már szokásos szép ünnepség keretében - a világ számos nagy tudósának jelenlétében Mandelbrot professzor elültette a fásor kilencedik emlékfáját, majd kedvesen megjegyezte: ettől fogva eggyel több oka lesz arra, hogy minél többször jöjjön Magyarországra.

1989

Az 1987-ig elültetett kilenc emlékfá közül egyet ültetett magyar származású fizikus, Wigner Jenő 1976-ban. Azonban a két utolsó, egymást követő faültetés mindegyike ismét magyar fizikus nevéhez fűződik.

Közülük az elsőt - a sorban a tizediket - Kürti Miklós ültette 1989-ben.

Kürti Miklós - vagy ahogy a nemzetközi tudományos életben ismerik: Nicolaus Kürti - 1908-ban született Budapesten és a Trefort utcai "mintagimnáziumban" érettségizett. Egyetemi tanulmányait a párizsi Sorbonne-on kezdte és Berlinben fejezte be. Tudományos munkásságát Breslauban (ma Wrocław)

kezdte, de 1933-ban Angliába ment és 1935-ben már Oxfordban dolgozott legkedvesebb professzorával együtt, aki még Breslauban bevonta őt az alacsony hőmérsékleti kutatásokba. Legnagyobb közös ötletük, a mágneses hűtés megvalósult és amikor Kürti 1960-ban 0,000001 fokra megközelítette az abszolút hőmérsékleti nulla pontot, egy csapásra világhírű lett és így jutott el újra a híre szülőföldjére, Magyarországra is.

Az akkoriban felélénkülő tudományos kapcsolatok Magyarország és a Nyugat között lehetővé tették, hogy az ELFT meghívja őt. Kürti professzor elfogadta a meghívást és az 1973-as veszprémi középiskolai fizikatanári ankéton előadást is tartott. 1984-ben újra eljött és akkor Budapesten az ELTE-n tartott nagyszerű előadást "Fizikus a konyhában" címmel.

1989-ben ismét megtartotta ezt a kedvenc előadását - Balatonfüreden. Ebben az évben ugyanis nemzetközi fizikuskonferencia volt szeptember 7. és 13. között városunkban "Energia-alternatívák - kockázat" címmel, melyre természetesen Kürti professzort is meghívták és az ELFT - megragadva az alkalmat - felkérte őt emlékfa-ültetésre.

Az ültetést megelőző helyszíni szemlén azonban kiderült, hogy bár terület van még a fizikus-sorban, de a korábban ültetett fizikus-fák - többségükben platánok - lombkoronái már összeérnek, árnyékban tartják a még szabad területeket, tehát más, árnyéktűrő fajtát kellett választani. A választás tiszafára esett.

Így került a fizikusok fasorába az első tiszafa, Kürti Miklós emlékfája, 1989. szeptember 10-én, egy szép vasárnapi délutánon, a konferencia résztvevői nagy részének és sok balatonfüredi érdeklődő megfigyelésével. 1999-ben hunyt el Angliában.

1991

A következő emlékfa elültetése olyan tudós nevéhez fűződik, aki a legismertebb nevű magyar fizikus volt úgy Magyarországon, mint a nagyvilágban. Ez a fizikus: *Teller Ede*.

Mielőtt azonban a faültetés és a hozzá kapcsolódó események leírására rátérnénk, ismerkedjünk meg e rendkívüli ember életútjával, munkásságával, gondolatvilágával.

Az 1908-ban született Teller Ede Pesten nevelkedett, de a 19-es kommun után családjával Lugoson élt, amelyet rövidesen Romániához csatoltak. Erről az időszakról nyilatkozta egyszer, hogy " ... az én problémám az volt, hogy magyar vagyok... Az I. világháború, Magyarország felosztása, feldarabolása mind hozzájárultak ahhoz, hogy én ma mi vagyok és mit gondolok."

Kürti Miklós faültetése (1989)

Teller életének további alakulásáról idézzünk Marx György professzor leveléből, melyet a faültetéssel kapcsolatban Simon Károlynak, Balatonfüred polgármesterének írt 1991. június 7-én:

„Teller Ede a középiskolát a Trefort-utcai Minta-gimnáziumban végezte, majd 1925 őszén - matematikusnak készülve - beiratkozott a budapesti Tudományegyetem matematika-fizika szakára... Édesapja nyomására Teller Ede 1926. január elsején Karlsruhe-ba utazott, hogy vegyészmérnöknek tanuljon. Ekkor született meg német földön a kvantummechanika... és Teller Ede... eldöntötte: fizikus lesz. 1928-ban Münchenbe ment (itt vesztette el jobb lábfejét egy villamos-balesetben - V.Gy.). Lipcsében doktorált Heisenberg mellett... A náci hatalomátvétel véget vetett Teller németországi éveinek. Róma (munka Enrico Fermi mellett), majd Koppenhága (Niels Bohr mellett) következett, végül egy Rockefeller-ösztöndíj 1935-ben (G. Gamow mellett, a Washingtoni Egyetemen) Amerikában... Gamow és Teller a harmincas években kidolgozta a termonukleáris reakciók máig érvényes elméletét.

1939-ben tanúja és részese a hasadási láncreakció megvalósításának, ám Teller már ott a termonukleáris hidrogénbomba megvalósítását sürgeti. Amikor a náci Németország kapitulál, Teller (Wignerrel és Szi-

lárddal együtt) ellenzi az atombomba bevetését... A hasadási magreakció amerikai szabadalma Fermi és Wigner, a termonukleáris láncreakció szabadalma Teller nevére van kiállítva."

Teller Ede 55 évig nem léphetett hazája földjére, előbb a hitleri, majd pedig a sztálini diktatúra miatt (és nem is akart), és csak 1990. december 1-én tért haza először. December 3-án az MTA tiszteleti tagjává választotta.

1991 januárjának végén újra eljött, és - díszdoktorrá avatása alkalmából - a BME-n az atomeroművek biztonságáról előadást is tartott: "Ne féljete, ha nem tudjátok mitől féltek..." címmel. Majd két nap múlva az atomenergiáról az ELTE-n: "Ha Harrisburgban vagy Csernobilban ilyen tudás lett volna..." címmel. És ugyanebben az évben kapta meg a Magyar Köztársaság rubinokkal ékesített zászlórendjét.

1991 augusztusának végén ismét hazajött, immár harmadszor egy éven belül, és ekkor adódott lehetőség arra, hogy a faültetésre sor kerüljön. Ezt Marx György professzor úr kezdeményezte, egyrészt Tellernél, másrészt városunk polgármesterénél (a már említett levélben) az ELFT nevében, és ehhez városunk képviselő-testülete július 31-én hozott határozatában hozzájárult. Teller professzornak csak egy kérése volt a faültetéssel kapcsolatban, melyet nekem említett meg augusztus végén Budapesten: diákokkal is szeretne találkozni és velük beszélgetni.

Minderre sor is került 1991. szeptember 6-án.

Teller Ede feleségével és kíséretével (Szentágotai János akadémikus és felesége, valamint más hivatalos személyek) az Aranykorona vendéglőben ebédelt, majd átmentünk a Városházára, ahol 4 órától Balatonfüred polgáraival - köztük természetesen diákokkal - találkozott.

A házasságkötő teremben már mintegy 70 ember várta, köztük Kosáry Domokos és Marx György akadémikusok és ... egy volt osztálytárs: Dr. Barcza István a balatonfüredi Állami Kórház nyugalmazott főorvosa.

A beszélgetésre megjelent lócys diákok közül négyen tettek fel kérdéseket Teller professzornak, melyekre ő kimerítően válaszolt. Ezek közlésére itt nincs lehetőség, ezért hadd idézzek csupán egy kis részletet Teller Ede egyik válaszából: "Én azt szeretném látni, hogy a kisebb világ kisebb is legyen... Aminek az ismétlődését nem szeretném látni, az az, hogy én Magyarországot 1936 és 1990 között nem tudtam meglátogatni."

S mivel az idő már nagyon elszaladt, Teller professzor a negyedik diák-kérdésre adott válasza végén megjegyezte: "Kérem, én nagyon szeretek fát ültetni,

de kérdésekre felelni talán még jobban szeretek. Köszönöm a négy nehéz kérdést. Van-e valaki, aki tőlem valami könnyűt kérdezne?"

Az ezután általam feltett "könnyű" kérdésre adott válaszát fontosnak tartom szó szerint idézni: „Azt szeretném, hogy legyen a ma iskolája érdekes. Én magam sokat tanultam az iskolában. De abból amit tanultam, a tények fontosak voltak, a kérdések még fontosabbak. Ha azok, akik tanítanak világossá teszik azt, hogy hol vannak a tudás korlátai, hogy hogy kell azokon túlmenni, akkor jól tanítanak. Remélem, ez a mai iskolának komoly része."

E majdnem egyórás beszélgetés után Teller professzor és kísérete, valamint a vendéglátók lementek a Tagore-sétányra, ahol nagy számú érdeklődő jelenlétében, ünnepélyes keretek között került sor a faültetésre, mely előtt Teller Ede az alábbi kedves szavakat intézte a megjelentekhez: "Nagyon szép nap. Szép zene. Szép fa. Talán egy kicsit türelmetlen, mert tudja, hogy el fogják ültetni. És remélem, hogy jól ültetjük, és remélem, hogy jól él meg ezen a szép helyen."

E naptól kezdve a füredi Tagore-sétányon a neves tudósok által ültetett tíz fa - köztük két magyar: Wigner Jenő és Kürti Miklós fája - mellett még egy fa lombjait simogatja majd a balatoni szél, Teller Ede tiszafájának lombjait. Teller professzor 2001-ben a magyar államtól a Corvin-láncot, 2003-ban Bush elnöktől a legmagasabb amerikai polgári kitüntetést: az Elnöki Szabadság-érdemrendet kapta meg. Teller Ede

Teller Ede és Mészáros András gimnáziumi tanuló (1991)

2003. szeptember 9-én hunyt el az Amerikai Egyesült Államokban (Stanford).

1995

1994-ben egyszerre két (!) magyar származású tudós kapott Nobel díjat: *Harsányi János* közgazdaságit és *Oláh György* a kémiait. És én nagyon reménykedtem, hogy eljönnek, de nem voltam benne biztos. Gondolom, éreztek így mások is.

És mégis megtörtént: 1995. május 6-án magyarországi - és Veszprém megyei - látogatásuk alkalmával (városunk polgármesterének felkérésére) fát ültetettek a Tagore sétányon a tudósok fasorában.

A tudósok Veszprém megyei programja a Veszprémi Egyetemen kezdődött délelőtti Honoris Causa doktorrá avatásukkal. Ezt követően a tiszteletbeli doktorok előadást tartottak. Harsányi János „A játékelmélet nem játék”, Oláh György pedig „A kémia jövője a XXI. században” címmel. A program befejeztével Veszprém város díszpolgáraivá fogadták a két neves tudóst.

A veszprémi ünnepségen Balatonfüredet - egy kisebb delegáció élén - dr. Szalay László polgármester képviselte, akinek a kíséretében délután érkeztek a Nobel-díjasok Füredre. A ragyogó napsütéses időben nagy számú érdeklődő - köztük a Veszprémi Egyetem, Veszprém város és a megye képviselői - gyülekezett a lepellet letakart emléktáblák és az ültetésre váró két fa körül.

Pontosan három órakor harsonaszó kíséretében elfoglalta helyét a két Nobel-díjas vendég. A polgármester úr - többek közt - e szavakkal köszöntötte őket: „...nagy örömömre szolgál, hogy most, ez alkalommal - amire még nem volt példa eddig, és úgy gondolom, hogy még hosszú ideig nem lesz példa, egy időben két magyar származású Nobel-díjas professzort, tudóst köszönthetünk körünkben, akik elfogadták felkérésünket és megtisztelik városunkat azáltal, hogy meglátogatnak bennünket és ittjártuk emlékére fát ültetnek városunkban...”

A köszöntő szavak után felkérte a két tudóst emlékfájuk jelképes elültetésére, majd a táblák leleplezésére. Először Harsányi János professzor dobott egy lapát földet tiszafája tövére, majd Oláh György professzor tette ugyanezt tisztelegő tapstól kísérve. Ezt követően emelték fel a leplet emléktábláikról néhány kedves mondat kíséretében.

Oláh György az alábbi szavakkal fordult a megjelentekhez: "Nagy öröm és megtiszteltetés számomra történelmi fasorukban egy fát elültetni. Azt kívánom, hogy ez a kis fa jól növekedjen és - miután a környezetében elég hely van - meg vagyok

Oláh György faültetése (1995)

győződve, hogy a nem túl távoli jövőben más fák fogják körülvenni, szintén magyar származású Nobel-díjasoktól ültetve."

És ekkor földerengtek bennem Németh László beszédének - melyet gimnáziumunk új épületének avatásakor mondott el 1964. január 18-án - egy részlete: "...az emberi művelődés nagy szívérványában, a föld fölé írt szebb jövőt ígérő ívben a magyar színnek is van helye, s népünk nem mint tízegynéhány millió magyarul beszélő tömeg, hanem mint felemelt fejű nemzet mehet alatta át."

Mily csodálatosan összecsengő mondatok az övék: Németh Lászlóé és Oláh Györgyé. Köszönjük.

Harsányi János 2000-ben, az USA-ban elhunyt.

1998

Daniel Carleton *Gajdusek* a 75 éves Nobel-díjas orvos-biológus, az 1976. évi orvosi Nobel-díj tulajdonosa ezen év szeptemberében járt életében először hazánkban és sokirányú elfoglaltsága, kötelezettsége ellenére tudott időt szakítani arra, hogy városunk önkormányzatának felkérésére meglátogasson bennünket és a Tagore-sétány immár híres, tudósok fasorában fát ültessen.

A tiszafa elültetésére szeptember 23-án délután

négy órákor került sor. Gyönyörű időben, polgármesterünk dr. Szalay László üdvözlő szavai után, melyek melegen méltatták a tudós magyar-szlovák gyökerű életpályáját és annak nagyon fontos tanulságait a ma embere számára. Az emlékfá elültetése után városunk polgármesterének kérésére - a kialakult szokásnak megfelelően - a város emlékkönyvébe írt emlékező sorokat - angolul és magyarul, majd autogrammot adott az érdeklőknek, közvetlenül elbeszélgetve szlovákul, egy az e nyelven őt megszólító érdeklődővel.

A fáültetés végeztével a város meghívásának boldogan eleget téve Gajdusek professzor úr az arácsi Péter-hegy lankáin olyan vacsorán vett részt, mely előtt saját maga szüretelhetett a szőlőben és megtekinthette azt a borospincét is ahol majd az általa szedett szőlőből is igazi jó balatoni bor lesz. Eközben lenyűgözve hallgattuk érdekesnél érdekesebb történeteit a világ különböző tájairól élvezetes előadásban. Az est lezárta fájó szívvel, ám azzal az örömteli tudattal vettünk tőle búcsút, hogy az általa elültetett fával egy kis darab belőle is itt maradt nekünk füredieknek, magyaroknak.

Fája - immár a tizennegyedik - és az elé később elhelyezésre került emléktábla emlékeztetni fogja rá. A kő elhelyezésére 1999. januárjában került sor.

A tizennegy fa valóban nagyon szép és különleges tiszteletadás a múlt értékeinek és emlékeinek, de vajon teljes is egyben? ...

Nem szalasztottunk-e el lehetőségeket a múltban, tudósokat - elsősorban magyarokat - akiknek a fája ott kellene, hogy hajladozzon a sétányon a többi mellett? S ha igen, akkor hogyan lehetne ezt pótolni? És mit kellene tenni, hogy a jövőben ne legyenek veszteségeink?

Ha csak 1972-től vizsgálódunk maig, akkor is találunk két Nobel-díjas magyar tudóst, akik akkor még életben voltak és ültethettek volna fát: Szentgyörgyi Albert és Gábor Dénes. Ám ők egészségi és/vagy politikai okok miatt nem voltak olyan helyzetben, hogy ültethettek volna.

Hosszabb a listája azon tudósainknak, akik már elhunytak 1972-ig, és így csak sajnálhatjuk, hogy a tudós-fáültetés szép szokása nem korábban kezdődött: Bárány Róbert, Zsigmondy Richárd Adolf, Hevesy György és Békésy György, valamint a nem Nobel-díjasok: Neumann János, Kármán Tódor és Szilárd Leó.

Mit tehetünk ilyen nagy múltbéli veszteség láttán?

Talán nem jelent illetéktelen beavatkozást Balatonfüred Önkormányzatának szuverén jogaiba az az el-

Harsányi János fáültetése (1995)

képzelesem, hogy a fentebb említett tudósok nevével egy emlékkövet kellene felállítani a tudós-fasor kezdeténél, rávésve egy stilizált fát is, így teljesítve ki a fák üzenetét az utókornak.

És mit tehetünk annak érdekében, hogy a jövőben ne legyenek veszteségeink?

Figyeljünk nyitott szellemmel és főleg nyitott lélekkel a magyar tudósok világraszóló eredményeit itthon és külföldön és lépünk, ha elérkezik az idő, nehogy elveszítsünk még élő neves tudósokat, akiknek a fáültetése megtiszteltetés lenne Balatonfüred és Magyarország számára.

Ahogy nem feledtük el azt az embert, akinek a tudósok fasorát elsősorban köszönhetjük: Marx György professzort, aki 2002. decemberében elhunyt, és akinek emlékére idén júniusban városunk és az ELFT fát ültetett.

Igen, ezekkel a gesztusokkal tartozunk nagyjainknak és magunknak, a múltunknak, a jelenünknek és a jövőnknek, ... a magyarságunknak.

Mert nem lehet elfelejteni az évekig külföldön élő, de ma már hazai földben nyugvó tudós, Bay Zoltán szavait: „Boldog akit szülőföldje magához ölel”.

IRODALOMJEGYZÉK

íj. Gazda István-Sain Márton: Fizikátörténeti ABC (Tankönyvkiadó, 1989)
A Nobel-díjasok kislexikona (Budapest: Gondolat, 1974)
Fizikai Szemle: 1983/4; 1987/3; 1988/11; 1989/11; 1990/2; 1991/1., 4., 7., 11; 1992/1.
Balatonfüred Tanácsának/Önkormányzatának ide vonatkozó jegyzőkönyvei.

A rövidítések jelentése:

MTA - Magyar Tudományos Akadémia
KFKI - Központi Fizikai Kutató Intézet
ELTE - Eötvös Loránd Tudomány Egyetem
ELFT - Eötvös Loránd Fizikai Társulat

DIBUSZ LÁSZLÓ

FÓHAJTÁS A KOPJAFÁNÁL

SZEKÉR ERNŐ (1940-1988)

Mementó! - emlékezzünk. Emlékezzünk legjobbjainkra, akik fényt gyűjtöttek a település, városunk életében, akik neve fenn kell maradjon az idők rostáján. Emlékezzünk tehát a „Verba volant, scripta manent” (A szó elszáll, az írás megmarad) parancsa jogán...

1994. október 22-én - a város első szabadon választott képviselőtestülete döntése nyomán - hivatalosan is felavatásra került a Szekér Ernő gyógyforrás, amelynek savanyóvizét és a kút hírét már évek óta vitték kedvelői itt Füreden, de az országban is szerteszét. Híre ment, mert a baráti szeretet és a „népfelség” már régen búcsújáró helyé avatta, mert jó volt oda elmenni szatyornyi „rozsdásodó” aljú műanyagflakkonnal, elbeszélgetni, kóstolgatni a frissen gyöngyöző vízből...

Szekér Ernő 1940. április 14-én született Sátoraljaújhelyen, Zemplén megyében. Édesanyja saját cukrászdáját vezette a városban. Édesapja - családi hagyományként - agrármérnök volt, szigorú apaként fiát is erre pályára irányította. Általános iskolai tanulmányait félbe kellett szakítsa; családjukat ugyanis Zsarlópusztára telepítették ki. Onnan költöztek Balassagyarmatra, majd Veszprémbe, ahol apja a Földhivatalban kapott munkát. Az anyuka - hogy az egy fizetést kiegészítse - zongoraórákat adott. Tőle örökölte Ernő zenei tehetségét, amit később kamatoztatnia is kellett. A Lovassy Gimnáziumba járt középiskolába. Tizenhat évesen nem vehetett részt a forradalmi eseményekben, de nagyanyját - Dubai Nándornét - ma is úgy tisztelik Veszprémbe, mint a város körüli harcok ártatlan civil áldozatát. Ugyanakkor tanárai között tudhatta Brusznai Árpádot, aki a Veszprém Megyei Forradalmi Bizottság elnökeként csak arra vigyázott: rend legyen a városban és ne folyjék vér. A kommunista akarat mégis bitófára küldte... Évtizedekig a nevét sem volt szabad kiejteni a megyében. Ernőék érettségi találkozóikon mégis mindig néma vigyázással emlékeztek meg „egyik volt tanárukról”!

Szekér Ernő a Zeneművészeti Főiskolán szerette volna folytatni tanulmányait, de édesapja azt sem engedte meg, hogy a felvételire elmenjen. Az apai szigor a Keszthelyi Agrártudományi Főiskolára kényszer-

ítette. Végzés után az Agrokernél kapott állást, mint osztályvezető. Ebben az időszakban történt első házasságkötése, amely kilenc hónap után válással végződött.

1967 nyarán leköltözött Balatonfüredre, ahol a Vitorlás Bárban mint bázongorista kereste kenyerét; zenekarával bálokon, műsoros esteken léptek föl. Sikerük volt, mert a városon kívül, a környező településekre is hívták őket. Például rendszeres szereplők voltak a csopaki Állami Gazdaságok üdülőjében.

Ezt az éjszakai életet élő Szekér Ernőt ismerte meg a vendéglátásban dolgozó Szabó Ágnes, aki viszont a város egyik legkonzervatívabb családjához, a Szabó-Balinsky orvos-házaspárhoz tartozott, pontosabban dr. Szabó Miklós első házasságából született lánya volt. Nem véletlenül talált ellenzésre ez a házasság. Ennek ellenére megvalósult, 1969. október 25-én volt az esküvőjük és az akkor már elkészült családi házba költöztek a Gombás-kúria szomszédságába. Itt született 1975-ben egyetlen lányuk Zsófia, aki apja muzikalitását örököelve, a zenei pályát választotta.

1968 decemberétől a Veszprém Megyei Naplónál dolgozott, mint hirdetésfelvevő, de emellett cikkei is megjelentek. Bátor, kritizáló, az igazságot kereső hangneme miatt nem sokáig maradhatott az újságnál, 1970. március 31-én a „munkaviszonya megszűnt”, nem éppen hízelgő bejegyzés került munkakönyvébe. 1970. április 1-től a Badacsonyvidéki Pincégazdaság füredi pincészeténél minőségi ellenőrként tevékenykedett. Ezután került - 1971. május 1-től - a Balatonfüredi Városi Tanácshoz, ahol a város-szás válás miatt átszerveződött közigazgatási rendszerben a kereskedelmi osztály vezetője lett. Ehhez a beosztáshoz újabb bizonyítványokat kellett megszereznie, így a MÉM Mérnök és Vezetőképző Intézetének továbbképző tanfolyamán szerzett oklevelet 1973-ban, majd ugyanebben az évben az Minisztertanács Tanácsi Hivatalánál, államigazgatási ismeretekből

kapott diplomát. Még tanácsi működése alatt, 1975-ben egészségvédelmi és biztonságtechnikai ismeretekből jutott oklevélhez. Hiába szerezte meg a kellő képzettséget, munkahelyén sok támadás érte vallásos életmódja és nyers modora miatt. 1975-ben áthelyezéssel került el a tanácstól, ahonnan továbbra is "utánanyúltak", így Balatonfüreden nem kaphatott munkát... Egy szezonra kénytelen volt ismét zenészként elhelyezkedni, majd a Volánnál kapott munkavédelmi előadói állást.

1976 márciusában került az MTA Biológiai Kutató Intézetébe, Tihanyba, ahol tudományos ügyintézőként dolgozott. Hogy tudását és képzettségét tovább gyarapítsa, 1979-ben felvették a Soproni Faipari Egyetem Tájékoztató és Környezetvédelmi karára, ahol szakmérnöki diplomát szerzett. Ha már életének iskoláinál tartunk, érdemes még elmondani: infarktusi után, már rokkant-nyugdíjasként 1987-ben beiratkozott a budapesti Hittudományi Egyetemre, önszorgalomból, pedig erre már senki és semmi nem kényszerítette...

Utolsó munkahelyén, Tihanyban tíz évet dolgozott; ez volt életének leghosszabb munkavállalása. 1985. februárjában Zsófia társaságában járt a Marina szálló uszodájában, ahol hatalmas mellkasi fájdalommal, verítékezéssel járó rosszullétet élt át, de ezek a panaszok átmeneti idő után elmúltak és nem vette komolyan őket. Ugyanazon év áprilisában munkahelye jutalomútra küldte Moszkvába, ahol április 3-án újabb rosszullét következett be. Hazatérve felesége szigorú intézkedésére az MN. 5. Szanatóriumának - közismert nevén Honvéd Szanatórium -

kardiológiai rehabilitációs osztályára került; ott a vizsgálatok kimutatták két szívinfarktus - köznyelven "lábon kihordott" - lezajlását. Ekkor, két szívkoroszorúér-elzáródás után, rokkantan kezdett igazán bele, amit szeretett, vagy szeretett volna egész életében csinálni; a település múltját, az elfelejtett embereket, elfelejtett eseményeket kutatni, feltárni és felmutatni.

Mitől vált Székér Ernő patriótává? Szerintem patriótának született, magával hozta génjeiben, mint a zenét. Ha Zemplémben nő fel, ott lett volna helytörténész, ha Veszprémben, akkor meg ott ostromozta volna a hanyagságot, a nemtörődömséget... Balatonfüred hálás lehet, hogy itt lett az, ami volt.

Mert mivel harcolt Székér Ernő? Két dologgal; a szemével és a tollával! Mindent meglátott, amit sok más tán észre sem vett és mindent megírt, amire az illetékesek legyintettek és kicsinyeltek. És ha legyintettek, megírta újra, és ha a fülek még nem nyíltak ki, megírta harmadszor, negyedszer, sokadszor. Ha sokkalták valamelyik lapnál írásait, akkor írt álnéven; leggyakrabban a P. Harma Balázs és a Beret-Koldiss Gábor nevet használta.

Szekér Ernő mögött nem állt semmilyen hatalom; sem a pénz hatalma, sem a hatalom akarata, sem a köztisztelet feloldó közege. Tehát maradt az éles toll, az elnyűhetetlen szorgalom és a mindent észrevevő szem. Átolvasva pontosan megjelölt dátumokkal kartonlapokra ragasztott, albumba gyűjtött írásait; szinte élően kitapinthatóvá válnak harcos tevékenységének-munkásságának fő irányai. Érdemes a telő idő léptékében sorolni ezeket:

Déry Tibor író 1977-ben halt meg, özvegye két évvel élte túl. Amikor elárvult a Déry ház, 1979. október 28-án az első ügybuzgalom emléktáblával jelölte meg az épületet, a gondosan ápolott kert közepére pedig az áldott tehetségű 'Sigmond Olivér alkotása, az író mellszobra került. Avatóbeszédet Illyés Gyula és Keresztury Dezső mondott, a "tanya" - így hívták barátai - nappalijában pedig összegyűltek a kor irodalmi és művészeti életének nevesei. Székér Ernő ezek után azért harcolt; a ház váljké Déry Tibor neve alatt a város irodalmi emlékhelyévé. Hamarosan kiszivárgott a hír; a házat eladták. Az új tulajdonos zaklatásnak ítélte meg az irodalom és a helytörténeti különlegességek iránt érdeklődők nem túl gyakori látogatásait, így a szobrot és az emléktáblát bevitette a tanácshoz. 'Sigmond Olivér műve éveken át a Lóczy Gimnázium emeleti folyosóján árválkodott, majd 1989. augusztus 15-étől a Tagore sétány emlékhelyeit gyarapítja. Az emléktábla pedig szintén '89-ben visszakerült a ház kerítésére. Tehát az első csata - és egy szép álom - elveszett.

Ugyanígy járt Szekér Ernő a Gombás-kúriával is. Valamikor nyolc család lakta, szerény körülmények között az épületet. Amikor a köztársaság-úti lakótelep házai sorra épültek, ezeket a családokat a város tisztességes lakáshoz juttatta. A kúria egyébként is rossz állaga tovább romlott; szinte romossá vált az épület. A 19. sz.-ban épült copf-stílusú házat a Balaton-felvidék legszebb és legértékesebb népi építkezésű műemlékei közé sorolják és Pálóczi Horváth Ádám 1785-ben készült térképén már látható. A Gombás-kúria elnevezés onnan adódik, hogy a 19. sz. második felében a Gombás család tulajdonába került és így vált közismertté. Az utolsó tulajdonos özvegyét dr. Schmidt Ferenc, az Erzsébet Szanatórium igazgatója kezelte, és a szívbeteg hölgy végrendeletileg orvosára hagyta az épületet. Amikor a világhírű szívgyógyász külföldre távozott, államosították és az 50-es években alakították ki a lakásokat belőle.

Ernő ennek a pusztulásra ítélt műemléknek megmentéséért és hasznosításáért indította offenzíváját. Az Országos Műemléki Felügyelőséget ostromolta, segítsenek a felújításban, ötleteket is adott; legyen belőle helytörténeti múzeum, vagy esetleg öregek otthona. Ráday Mihályt is felkereste, aki városvédő műsorára tűzte a kúria sorsát. A hányattatás továbbra is osztályrészül jutott a háznak, majd egy vállalkozó megvette és idősek otthonát alakított ki benne - átmenetileg. Tőlük másik magánszemély vásárolta meg - lakásnak.

Hosszú küzdelmet indított Pálóczi Horváth Ádám házainak megmentéséért és városi emlékhellyé nyilvánításáért. A nagyobbik háznak, amely az Ady E. utca 13. sz. alatt áll, igen hányatott volt a sorsa, de jelenleg a város tulajdonát képezi és zeneiskola működik benne. A kisebbik ház - a költőről elnevezett P. Horváth Ádám utcában a 12. szám - viszont szomorú időkkel kellett átéljen; igen sokszor cserélt gazdát, még neves füredi családok - mint a Varga, Huray és Fekete család - is szerepeltek a tulajdonosok között, bár állaga egyre romlott, az utolsó időkig még megmenthető és felújítható lett volna. Sajnos az épület értéke nem ütötte meg a műemlékké nyilvánítás kritériumát, így hiába volt arra tanácsi döntés, hogy az épület külsejéhez nem nyúlhatnak hozzá, az utolsó tulajdonos a házat átépítette, felismerhetetlenné tette.

Sokkal hosszabb méltatást érdemelnének Szekér Ernő sikeresen megharcolt próbálkozásai, azonban az írás terjedelme ezt nem engedi meg. Így igyekszünk időbeli sorrendjünkben - a lehető pontosság igénye mellett - végig menni ezen az úton:

A füredi kőszínház lebontásának 1978-as 100. évfordulójára, küzdőtársaival felkutatták és rendbe

hozták három korabeli színésznő, Szöllősy Nina, Szilágyi Nina és Balla Béláné sírjait és azokat egymás mellé csoportosítva helyezték el az arácsi református temetőben.

1979. novemberében fatáblát faragtatott és azon jelölte meg e temetőben nyugvó Lóczy Lajos sírját. Ugyanilyen táblát tett ki az arácsi katolikus temetőben is, megjelölve rajta Passuth László nyugvóhelyét. Sajnálatos tény; ezek a táblák ma már nem találhatóak meg.

1982. április 24-re készült el az a kőtábla, amely emléket állít a Lóczy barlang felfedezőjének, Kéry Gábornak. A táblát a barlang falán helyezték el, az avatóbeszédet Szekér Ernő tartotta.

1982. szeptember 29.-én, a néphadsereg napján avatták fel azt az emléktáblát, amit a szabadságharc hősének, dr. Orzovenszky Károlynak - a későbbi fürdőorvosnak - tiszteletére állított a Honvéd Szanatórium bejáratánál. Dr. Némethy Ernőnek, a balatoni evezős-sport támogatójának tiszteletére 1983-ban helyeztetett el emléktáblát a Yacht-klub falára. A neves sportember sírját az arácsi református temetőben felesége segítségével hozták rendbe és karbantartásáról is gondoskodtak.

Hosszan lehetne még sorolni Szekér Ernő sokrétű tevékenységét, kultúra- és értékmentő misszióit az irodalom, a környezetvédelem, a magyar nyelv tisztasága, a Balaton felszabadítása terén, fő figyelve azonban - élete utolsó tíz évében - a szénsavas források, az ún. "második mező" megmentése felé fordult. Ennek taglalása egy másik teljes cikket megérdemelne. Azt hiszem a város közfigyelve eléggé tájékozott a Berzsenyi-kút, majd a teljesen elhanyagolt Polányi-kút rendezéséért újra-befoglalásáért vívott harcairól. Ez utóbbi forrásnál megérhette; ivott annak kristálytisztá vizéből. Halála miatt a forrásvíz levezetése jelenlegi helyére, a kút megépítése és a környezet kialakítása már barátaira maradt. Méltatlan a sok-sok támogató és segítő közül kiemelni bárkit is, mégis megteszem, mert megérdemlik; így Schneider Ferencet, Egervári Tivadart és Bubla Jánost, akik a legtöbbet tettek azért, hogy a Szekér Ernő gyógyforrás - Mementóként - ott és úgy áll a helyén.

Ernőnek olykor durván őszinte modora, bárzongorista bemutatkozása és az a tény: nem vetette meg a jó bort, a felületes tájékozódókban előnytelen képet alakíthatott ki. Ezek az emberek nem tudhatják; már tíz éves korában mives verseket írt Istenhez és a karácsonyi Jézuskához, kiadásért kiáltó verscsokrából hogyan tűnik ki csendes és ragaszkodó szerelme a megértő társ, a mindig-hű hitves iránt. Nem tudják hazafiságát, vonzódását az egész magyarsághoz, elsősorban Er-

délyhez! Nem tudják mi emlék-kincset hagyott hátra humorával, túráival, írásaival, leveleivel. A barátokhoz írt levelek végén sosem maradhatott el a csak rá jellemző befejezés: "Rizlingillatú üdvözlettel", vagy "Tamáshegyi öleléssel"... Szekér Ernő...

KARIKA ERZSÉBET (ny. könyvtáros, Helytörténeti Egyesület)

Ernő édesapjával, Ernő bácsival az 1960-as években kerültem kapcsolatba, amikor együtt dolgoztunk Veszprémben; fiáról csak annyit tudtam, Keszthelyre jár Mezőgazdasági Akadémiára. A kollégák között az a hír járta, remekül zongorázik és kissé bohém természetű.

Közvetlen kapcsolatba jó 15 évvel később kerültem vele, amikor mindketten Balatonfüredre költöztünk. Számtalanszor megfordult a könyvtárban és mindig valami után kutatott. Legyen az egy forrás, környezetvédelemmel kapcsolatos dolog, vagy egy emléktábla elhelyezése. Sokszor fordult segítségért hozzám, a könyvtárhoz. Beszélgetéseink kapcsán derült ki; mindkettőnknek szívügye Erdély. Barátai voltak Székelyföldön, de Marosvásárhely környékén is. Nekem szintén voltak és vannak jó barátaim Székelyudvarhelyen és a környező falvakban.

Ernő megtudta, hogy autóval megyek Udvarhelyre és megkért; radnóti ismerőseinek vigyek el magyar könyveket. Ehhez tudni kell; ő ekkor ki volt tiltva Romániából, főleg Erdélyből. Ez 1985-ben történt. Nem túl lelkesen, de elvállaltam. A határon erős szívdobogással, de szerencsésen túljutottam. Helyismeret hiányában nem volt könnyű a címzetteket megtalálnom, akik ráadásul nagyon féltek. A könyveket nagy titokban próbáltam lerakni, hogy ne le-

gyen feltűnő. Gyorsan elhagytam a falut, hogy innen mielőbb távol legyek. Az ő félelmük rám is átragadt. Később nem hallottam Ernőtől arról, volt-e ennek az akciónak következménye. Nem emlékszem a könyvek címére, de annyi ma is bennem él, erdélyi írók Magyarországon megjelent könyvei voltak.

VESZELI LAJOS

(festőművész, Balatonalmádi)

- Művész Úr, hogyan ismerkedett meg Szekér Ernővel?

- '80-ban egy társaságban találkoztunk, beszélgettünk, ő emlékezetből idézte föl a lapokban megjelent grafikáimat. Akkor kezdődött barátságunk, amely szinte heti találkozásokban nyilvánult meg. Mindketten a közösségért tenni akaró, jóra összeesküvők voltunk, kicsit bohémek, - megtaláltuk egymást.

- Milyen embernek ismerte meg? Hogyan alakult kapcsolatuk?

- Humorában volt valami alapvető ősi fájdalom, a lényében örök nyugtalanság bujkált. Hihetetlen akarattal rendelkezett, a jó cél megvalósításáért mindent megtenni; ez volt a filozófiája. Talán látnoki képességgel is bírt; Déryt és Ferencsiket is meg kellett rajzoljam, azzal a jelszóval, menjek, mert már nem él sokáig. Úgy ösztönzött a rajzolásra, mintha ez a világ legfontosabb dolga volna. Fájdalmas emléke ennek a költő-barátnak, Ladányi Mihállyal töltött utolsó esténk Almádiban. Rajzoltam egy portrét, nem tetszett, kettétéptem és a papírkosárba dobtam. Rajzoltam helyette másikat. Amikor később Ladányi meghalt, a házi néni eljött a Napló Szerkesztőségébe és hozta a szét tépett rajzot. A kettészakított rajz szimbólum értékkel bírt, így került közlésre a nekrológ mellett.

A 80-as évek elején a Szívkórházban kellett töltenem három hetet. Megjelent Ernő, kirángatott az ágyból és közölte:

„Meg kell menteni a Gombás-kúriát!” - a már megírt cikke mellé kell egy rajz azonnal. Kemény tél volt, -15 fok, gémberedett kézzel rajzoltam, és mindez misszióknak éreztem.

Nagyon szeretett hozzám járni, élvezet volt vele a vita, a beszélgetés, aktivitása mindig magával ragadott. Beavatott Füred kulturális életébe. A Birkás Gyuszinál rendezett kulturális estek élményszámba mentek. Különös volt látni, hogy formálja át és te-

szi érzékennyé a kultúrára a vendéglátással foglalkozó embert.

- Meséljen még közös derűs élményeikről.

- Sok huncutságot csináltunk. Egy Ernőre jellemző esetünket mondom el: Jöttünk át az arácsi állomásnál, jött a vonat. A bakter leeresztette a sorompót. Mondtam neki, egyszer én is szívesen tekerném azt a kurbli-t. Ernő bement az állomásfőnökhöz és a negyven perc múlva érkező vonatnál már én "csilingeltem"...

STEINHAUSZ GYÖRGY (kulturális tanácsnok, Csopak)

1985 januárjától váltunk barátokká, miután megismert, hogy nem csak parodizálni és énekelni szeretek, hanem irodalmi műveket is előadni. Balaton iránti elkötelezettségünk és hazaszeretetünk is azonos volt.

Nagyon szeretett túrázni, úgy kerékpárral, mint gyalog és ehhez mindig szervezett jó néhány követőt is. Sokszor jött át hozzánk Csopakra biciklivel és órákat beszélgettünk, tervezgettünk és természetesen kortyolgattuk a jó csopakit. Szeretett levelezni, pedig volt telefonja, de ezek az írások sokkal értékesebbek ma már, mint az elszállt szó.

A bohém Ernőben annyi volt a szeretet, a filozófia, bölcs meglátás és a fájdalom, amit igazán csak az érthet, aki verseit is ismeri. Irodalom iránti kötődésünket Füreden és Csopakon is kamatoztattuk. Nagysikerű délutánokat tartottunk a nagyapám, néhai körjegyző-író házában a nagy diófa alatt 20-30 irodalom-kedvelőnek.

Humora szintén sziporkázó volt; '88 nyarán autóval mentünk Szigligetre közös barátunkhoz, az azóta szintén eltávozott Bisztray Ádám költőhöz. Badacsonyiörsnél meg kellett állnom az útmenti "Rózsa Presszó2-nál. Mindketten fekete bőrkabátot viseltünk, mint a rendőrnymozók. Amikor beléptünk csak két barnaképű "vendég" volt bent. A csapos kérdésére: mit iszunk? - ő fennhangon nekem szegezte a kérdést: hadnagy elvtárs mit iszik, mielőtt folytatjuk a nyomozást? Én rávágtam: sietnünk kell százados elvtárs, így csak jaffát kérek. Na, hallotta csapos? - válaszolta Ernő, de a két rossz kinézetű alak kihúzott a kocsmából és nem lett etnikai viszály...

Nagy erőt adott neki a családi háttér; mennyire szerették egymást feleségével, Ágival. Bár tudta; imádni csak Istent szabad, Zsófi lányát mégis így szerette. A Jó Isten is szerette őt, mert gyors és könnyű álommal tért a Mindenható kebeléhez 1988. augusztus 9-én itt Füreden, arácsi úti otthonában, kedves iratai, fotói körében, Zsófi közelében.

PÁLFALVY JÁNOS (építészmérnök, Balatonfüred)

Ernő a klasszikus értelemben vett úriember volt. Reneszánsz alkatú ember.

Szilárd erkölcsi értékrendje, széles, több művészetre kiterjedő tudása mellett ismerte és megértette a kis emberi gyengeségeket, melyeket mély érdeklődéssel és empátiával hallgatott meg. Volt benne egy alaptermészetéből fakadó, szemében állandóan ott bujkáló huncutság, amely sejtette, hogy a földi örömeket sem veti meg.

Ismeretségünk és barátságunk kezdete a 70-es évek elejére-közepére tehető. Emlékezetes, mert első találkozásunk a régi Astoria-bárban történt, ahol ő zenélt, jómagam - mint pálya- és balatonfüredi kezdő - vendég voltam. Gondolkodásmódunk, illetve érdeklődési körünk hasonlósága alapot teremtett a tartós beszélgetéseknek, városi barangolásoknak, kirándulásoknak. Kiválóan és plasztikusan fogalmazott, amelynek tanúsága számtalan Balatonfüred fejlődés-történetével kapcsolatos cikke, melyek anyaggyűjtési körútjaira sokszor kísértem el. Mind magával, mind a környezetével igényes volt. Rengeteg ismerőse volt, a város környezetében nem tudtunk olyan községbe menni, hogy ne lett volna egy-két barát, akik mindig szívesen látták.

Örökre emlékezetes marad számomra a január vége felé éves rendszerességgel megtartott Ágnes - Ernő napi túra Hidegkútra és vissza. Máig sem tudom megfejtetni, hogy az útvonal szándékosan, vagy spontán választódott ki, miután azonos ösvényen kétszer sem jártunk. A túrák sajnálatos korai halála miatt már emléktúrává nemesedtek, melyeken a "kemény mag" még minden alkalommal - egészségi állapotuk függvényében - részt vesz és a hajdani törzshelyen a hidegkúti betérőben egy perces néma felállással emlékezünk Ernőre.

DR. RÁCZ BARNA (jogász, volt tanácsai főelőadó, Balatonfüred)

1974-ben kerültem Balatonfüredre, a városi tanáchoz. Az egyik vezető, mikor megtudta, harmadik gyerekünket várjuk, elsápadt és megkérdezte, csak nem vagyunk vallásosak? Megnyugtattam, hogy nem - csak hülyék. Ezek után megkaptam az állást. Egy bunkerre emlékeztető kis irodában rámutattak egy íróasztalra, hogy foglaljam el. Az asztalon és a fiókokban személyes holmik, mondták, hogy az illető Hévízen kezelteti magát.

Íróasztalát nem fogadtam el, majd két hét múlva megjelent egy rendkívül szimpatikus fiatalember és közölte, hogy ő Székér Ernő.

Fél év múlva elküldték a tanácstól, így életem első munkanélkülije - akit ismertem - ő volt. Bárzongoristaként tengette az életét és mi tudjuk, az éjszakában minden megtörténhet...

A tihanyi Biológiai Intézet névtelen pályázatot írt ki környezetvédelmi főmunkatársi állás betöltésére - és láss csodát - a névtelen pályázatot elnyerte, élete végéig betöltötte ezt az állást.

A rá legjellemzőbb történet, melyet tán feleségesen és rajtam kívül senki sem ismer, a vallásos és bohém ember vívódásából adódik. Az éjszakai bárban, ahol zongorázott, felfigyeltek rá az orosz üdülő parancsnokai és egy szombat esti fellépésre visszautasíthatatlan ajánlatot tettek neki. Miután nem volt visszaút, az üdülőben zenélt vasárnap kora reggelig. Véget vetván a zenének közölte, hogy most neki a templomban kell a reggeli misén orgonálni és mennie kell. Az oroszok mondták; rendben, de utána vissza kell jönnie a zenélést folytatni. Megígérte, de nem hittek neki; két felfegyverzett katona elkísérte a misére, kint a templom előtt megvárták, majd visszakísérték - és a buli délig tartott...

EGERVÁRI TIVADAR

Ismeretségünk a zenei vonalon indult, még 1968-ban. Többször léptünk föl együtt hangulatos estéken.

Igazán a kútépítés hozott össze bennünket, de az már '83-'84-ben történt. A Városgazdálkodási Vállalatnál dolgoztam, Vajda István keze alatt. Alakítottunk egy szocialista brigádot, "Edison" névre hallgatott, azon keresztül munkáink anyagi elszámolásait le tudtuk bonyolítani. A vízműtől is segítséget kellett kérnünk a Polányi-kút kitisztításához és rendbetételéhez. Szekér Ernő volt az ész, ő tárgyalt mindenkivel, intézte a hivatalos ügyeket, mi pedig csináltuk.

Aztán hirtelen meghalt Ernő, de mi nem hagyhatuk abba. A brigád megépítette a levezető-rendszert, elkészítettük a kutat. A 3,5 méteres monolit vöröskő oszlopot a pálkővei bányából szereztem 5 liter borért. Schneider Feri bácsi készítette a tereprendezeit, Bubla János faragta a követ az oszlopra és '89 őszére folyt a víz a kútból. Teljesítettük, amit Lóczy 1931-32-es jelentésében írt; "... ez a rendkívüli vegyi összetételű és magas szénsavtartalmú víz párját ritkítja ma egész Csonka-Magyarországon, megérdemli a kút, hogy foglalása mintaszerű legyen..." és teljesítettük Ernőnek tett ígéretünket.

Tudnék még több mindenről írni, hiszen sokat tevékenykedtünk együtt; talán ilyen volt Némethy Jenőnek, a balatoni evezős egyesület megalapítójának emléktábla-avatása a Yacht klub falán. Ott is Ernő volt az értelmi szerző.

Azt tudom elmondani róla; nagyon sokat írt - és olyan volt a tolla, mint a kard. Ha most élne, nem itt állna Balatonfüred...

BUBLA JÁNOS (kőfaragó mester, Balatonfüred)

Ernővel mi jó barátok voltunk, de 99 %-ban a munka kötött össze bennünket. Néha elmentem a MÁV-üdülőbe, irodalmi estekre, de oda is mindig munkaruhában érkeztem.

Közös munkáinkat a Passuth László síremléssel kezdeném, bár arra az özvegy, Lola néni kért fel.

Ernőnek, a városnak szívesen csináltam a munkákat és mind társadalmi munkában készült. Időrend nélkül írok róluk; a Kéry Gábor táblát a barlang falán én véstem és tettem fel. A Yacht-klubon a Némethy emléktáblát is én készítettem. Az Orzovenszky Károly emléktáblát is magam faragtam, azt Ernő avatta fel. Az arácsi temetőben, a híres színésznők sírjait rendbe hoztuk és az elkopott véséseket kijavítva, újrafestettük. A Berzsenyi kútra, még a régi, országút melletti helyén én készítettem a táblát; aztán az lett áthelyezve az új kútra. Végül a Szekér Ernő forráson minden kőmunkát én végeztem.

Szívesen emlékszem vissza az arácsi úti kerti partikra, ahol gyakran megfordult Dore Nagy Aladár keszthelyi festőművész, aki Ernőnek jó barátja, nekem pedig keresztkomám volt.

VEHOVSZKY ÁGNES (tudományos kutató, Biológiai Intézet, Tihany)

Éveken át dolgoztam együtt Szekér Ernővel, de nem voltunk közvetlen munkatársak. Az igazgató-helyettes mellett dolgozott, a környezetvédelmi titkárságon; ő volt a "titkárnő"... Az intézetben mindenki megkedvelte humoráért, kedves ötleteiért, bohókás "okleveleiért", amit egy-egy kollégának előrelépésük alkalmával készített. Ezekből többet is megőriztem.

Az én szívembe "Tour de Gyalog"-jaival lopta be magát, ahogy ezeket a kirándulásokat, megszervezte, előrelátóan, pontos térképekkel, útvonallal, időtartammal. Azt mindig ráírta a programra; kenyér, szalonna, hagyma és "innivaló" legyen a hátizsákban!

Éppen Moszkvában dolgoztam egy kutatáson, amikor üzenetet kaptam Ernőtől; rosszul lett és ott kuporog a Vörös téren a Kreml falánál. Megkerestem, ő "gyomorrontásra" panaszkodott és azt mondta: majd elmúlik. Amikor hazaértem tudtam meg; ez volt a második infarktusa...

Akiket kedvelt, azokat megajándékozta valami apró kedvességgel. Így kaptam tőle egy Ladányi kötetet; csak hogy mire odaért, a költő már meghalt, ezért lebélyegeztette a csemői tanács pecsétjével. Amikor

már rokkant volt és nem járt az intézetbe, a szakszer-
vezeti tagdíját mindig befizettette, hogy valami kap-
csolat megmaradjon...

VAJDA FERENC (festőművész, Balatonfüred)

Szinte hihetetlen, hogy már tizenöt éve nincs közöt-
tünk...

Füred szerencsés volt; Zákonyi Ferenc mellett volt
egy Szekér Ernője is, aki féltő gondnal ápolta váro-
sunk múltját, őrizte a régi idők emlékeit és dolgozott
az akkori jelenért és jövőért.

Szeretettel gondolok vissza Pettendi Gyuláéknál
eltöltött órákra, ahol vendég volt 'Sigmond Olivér, a
kitűnő szobrászművész és dr. Ungvári István főorvos.
Ugyanígy a MÁV-üdülőben rendezett kávéházi es-
tékre, Birkás Gyulával kötött barátságára.

Kiterjedt kapcsolatot ápolta a határokon túli ma-
gyarsággal, különösen az erdélyi kultúrával. Hazafi
volt Szekér Ernő, abban az időben, amikor hazafinak
lenni más volt, mint most. Erdélyi barátai - Ernő ha-
lála után - gyönyörű kopjafával és Erdély földjével
hálálták meg ezt a ragaszkodást...

KÉRI IMRE (Munkácsy-díjas festőművész és rézkarcoló, Budapest)

Zichy Mihály - Dosztojevszkij - Szekér Ernő

Egy őszi estén Zichy Mihályról olvastam, aki 1847-
ben Szentpétervárra került, mint húsz éves rajzoló.
Elgondoltam hogy találkozhatott Dosztojevszkijjel.
Könyvespolcomról levettem a hét kötet egyikét a

"Feljegyzések a holtak házából" címűt. Fellapo-
ztam és kiesett egy levél a könyvből. Ernő írta 1983-
ban Füredről Budapestre.

Mintha szelleme, áttételes, fanyar humora intézte
volna így. Igaz, azt is mondják nincsenek véletle-
nek. Ebben a levélben Ernő a dugába dőlt műterem-
lakásról ír, azt fontolgatva, majd névtelen levelet ír
a "Tanácselnök Elvtársnak", felhívva figyelmét a
kultúra fontosságára.

Szekér Ernő "egyszemélyes intézmény" volt.
Szinte vitte tovább azt a szellemet, amelyet Pulcsi
Néni és Gabus Bácsi épített a Lipták-házban.

Ernőnél megfordult költő, író, grafikus egyaránt,
a közelben tanyázó Pozsgay Imre is szellemi köré-
be tartozott.

Kisebb "rendszerelváltó, előkészítő, váltókezelő"
volt. Titokban, hiszen a nyolcvanas évek elején
még "Imprealista" veszélyekről hallottuk a felmon-
dott leckéket.

Egyik télen, nagy hóban meglátogattuk Ladányi
Mihály költőt Csemő-tanyán, Cegléd közelében.
Szegény Trabant jól bírta a szibériai viszonyokat is,
hiszen testvéri országban készült - mondta Ernő. La-
dányi Mihály egy tanyán élt akkor, messze a legkö-
zelebbi szomszédától is. Egyetlen kis szobát fűtött, az
ablakban feltornyozva tárolta a rádiót, a televíziót és
az írógépet. Úgy néztek ki, mint a brémai muzsiku-
sok. Az ablakon túl az írógép fölött látszott az akác-
fa budi, mellette egy fürdőkád, s körülötte nyolc-tíz
elszáradt napraforgó lógó fejjel, mintha a hóval teli
fürdőkádból eltűnt nőről fantáziálnának.

- Tavasszal ha majd minden kizöldell, megfürdök
újra, mondta Ladányi Mihály és három darabra tört
egy finom házikolbászt.

- Van egy kis szőlő is a ház körül, jönnek asszo-
nyok kötözni, kapálni, ha egyikükkel "behatóbban"
összebarátkozom, még a sonkát is lelopja a füstről és
elhozza nekem.

„A szocialista realizmus Villona" mondta Ernő.

Most már együtt isszák a füredi rízinget egy kétsze-
mélyes felhőn és arról fantáziálnak lenézve; "talán már
a kommunizmus is kimúlt azóta, nem csak mi ketten".

Hiányzik Szekér Ernő Füredről, hiányzik Balaton-
füred jelenéből. Ha élne, megvalósult volna a város
„új reformkora".

*Ezúton mondok köszönetet azoknak, akik írásaikkal, doku-
mentumaikkal, beszélgető társaként a segítségemre voltak.*

FORRÁSAIM:

Helytörténeti Gyűjtemény, Balatonfüred.

Szekér Ernőné magángyűjteménye (Sz. E. újságcikkei, fotói, írásai, versei.)

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred (Veszprém: Balatonfüredi Városi Tanács, 1988)

Steinhausz György gyűjtései

SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA

TÍZ ÉVES A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY

1993. augusztus 19. – 2003. augusztus 19.

Tíz év, amely egy település történetében villanásnyi idő csak; egy emberöltőnyi életben talán egy hatod-heted élet; szorgos, lelkiismeretes munkával eltöltve sok ezer nap, óra és perc, mely alatt összegyűjthető több évtized-évszázad története, s az azokat megélők életének története.

Tíz év egy intézmény életében is hosszú idő - örömmel-bánattal, sikerekkel és nehézségekkel teli időszak.

Tíz évvel ezelőtt - 1993. augusztusában - az akkori könyvtárigazgató: Györgyné Juhász Katalin, s lelkes munkatársai: Németh Ákosné, Pintér Lászlóné az utolsó simításokat végezték el a felújított Arany János utcai házban, s rendezték az első kiállítást: "Balatonfüred régi képeslapokon...".

S elérkezett a nagy nap: augusztus 19-én ünnepélyes keretek között felavatásra, átadásra került néhai Bálint Jánosné, Toncsika egykori lakóháza, melyet álmai, s végakarata szerint Balatonfüred helytörténeti emlékei számára adományozott.

2003. augusztus 19-én születésnap ünnepségre hívtuk a város lokálpatriótáit, a várost szerető, s a közt szívesen - szeretettel tevő városlakókat és az innen elszármazottakat.

A „születésnap” ünnepséget Elek Miklós gyűjteményvezető, s munkatársai készítették elő: Érsek Adrienn és Tóth-Bencze Tamás helytörténész-könyvtárosok.

A lelkes támogatóknak, segítőknek se szeri, se száma: László Sándor festőmester és munkatársai: ifj. Hamza Imre és Fazekas László kifestették az épületet, Iglói János elkészítette a Gyűjteményt ismertető kiadványt, Csonka Endre az ünnepség utáni vendéglátást szervezte meg, Érsek László a kiállítás rendezésében, csinosításában vállalt komoly szerepet, a Helytörténeti Egyesület nőtagjai a harapnivalóról, a férfiak az innivalóról gondoskodtak... A felsorolást oldalon keresztül lehetne folytatni, engedjék meg, hogy ne tegyem...!

Igazi születésnap ünnepség volt - köszöntőkkel, ajándékokkal, meglepetésekkel...

A város elmúlt tíz évében hivatalban levő polgármesterei emlékeztek vissza mindazokra a történetekre, melyek a Helytörténeti Gyűjtemény életében kiemelkedő események voltak.

Simon Károly a kezdetekre emlékezett: az örökhatároló Bálint Jánosné nagylelkű adományára, a Megyei

Közügyűlés határozata értelmében létrejött megállapodásra, amely a házat városi helytörténeti gyűjtemény kialakítására átadta Balatonfürednek, a felújítási munkálatokra, a városlakók önzetlen adakozására, amelynek eredményeképpen mára oly gazdag helyismereti - helytörténeti gyűjtemény jött létre.

Dr. Szalay László polgármestersége idején kezdődött meg az igazi kutatómunka, a Gyűjteménynek adományozott Zákonyi Ferenc és Lipták Gábor hagyaték rendezése, feldolgozása. Ebben az időszakban jött létre a Helytörténeti Egyesület, annak bizonyítékként, hogy a városlakók, az innen elszármazott fürediek nem csak messziről szeretik városukat, de szívesen is tesznek érte, s a város múltjának, történetének feltárását szívügyüknek tekintik. Szólt a sok szép kiadványról, amely helytörténeteszeink munkájának köszönhetően került kiadásra, s elismerőleg beszélt az ifjúság nevelését és város iránti szeretetét segítő helytörténeti táborozás megszervezéséről.

Pálffy Sándor polgármester a köszönet hangján szólt a Gyűjteményben folyó munkáról, a fürediek összefogását, városszeretetét bizonyító adományokról és kutatómunkáról. Polgármestersége idején jelent meg a "Füredi História" című helytörténeti folyóirat első száma, amely nagyszerű példája és eredménye mindannak, ami az elmúlt 10 év munkáját jellemezte.

A város jelenlegi vezetése, Képviselő Testülete nevében dr. Kiszely Pál alpolgármester posztumusz "Pro Urbe - Balatonfüred Városért" kitüntetést adott át a néhai örökhatároló, Bálint Jánosné emlékére. Toncsi néni emléké az egykori jóbarát, munkatárs, Rosta Sándor, a BRIB elnöke idézte fel, megható szavakkal emlékezve a hihetetlen életerőt, ember- és munkaszeretetet sugárzó asszonyra.

A Gyűjteménynek otthont adó ház adományozója emlékét tárló őrzi, benne a posztumusz kitüntetés, oklevél és emléklakett: Bálint Jánosné 1924-1986. "Pro Urbe - Balatonfüred Városért", 2003.

A születésnap alkalmából kiállítás nyílt a Gyűjteményben "Köszönet a füredieknek" címmel. A kiállítást a Gyűjtemény korábbi vezetője, Németh Ákosné nyitotta meg.

Megköszönte mindazok adományait, akik a Gyűjteménynek adták legféltettebb családi emlékeiket, leveleiket, fényképeket, okleveleket, bizonyítványokat és kitüntetések; a várost ismertető-bemutató képes-

lapokat, térképeket, könyveket; az enyészet elől megmentett, a város múltját kézzelfogható közelségbe hozó tárgyakat: az utcanév-táblákat, az agyagtéglákat, a zászlókat, a szőlőművelő eszközöket.

A kiállítás az elmúlt 10 évben a Gyűjteménynek adományozott tárgyakból, írásos és képi dokumentumokból áll:

A kiállítás fő helyén az erre az alkalomra a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumtól kölcsön kapott körmeneti kereszt volt látható. E kereszt a Papsoka templom-romnál (az egykori Szent Mihály templomnál) folytatott ásatások során került elő, valószínűleg a XI. századból való.

A kiállítás másik legrégebbi emléke az Újhelyi-család nemeslevele 1626-ból. A királyi címeres függőpecséttel kiadott oklevelet az Országos Levéltár a millennium évében felajánlasként ingyen restaurálta.

A kiállítási tárlókban a város történetével ismerkedhetünk meg:

A bejáratnál néhai Darnay Erzsébet tanítónő asztalát Eötvös Károly relikviák díszítik: levelei, dedikált fényképei. Sajtó- és nyomdatörténet bontakozik ki a régi balatonfüredi újságok és nyomdatörténeti eszközök bemutatásával. Láthatjuk a "Balatonfüred - Társadalmi, gazdasági hetilap, járási és községi értesítő" 1911. I. évf. 1. számát; a „Balatoni Figyelő” 1932. július 1. számát (mindössze 3 száma jelent meg összesen!); a „Balatonvidéki Vörös Újság” egyetlen fennmaradt számát, amely sajtó- és kortörténeti ritkaság; láthatunk nyomatos újságot 1914-ből, a „Balatonvidéki Hírmondó”-t.

A sajtótörténethez tartozik az a kiadói munka, amit a Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény az elmúlt évtizedben végzett: a könyvek, brossúrák, kiállítási és rendezvény-meghívók színesítik az intézmény tevékenységét.

A Gyűjtemény alapját képező Lipták és Zákonyi hagyaték két külön, de egymás melletti tárlóban kapott helyet. A valamikori szerzőtárs lokálpatrióták sokat tettek Füred hírnevének öregbítéséért, a helyi értékek megmentésért.

Lipták Gábor író hagyatékából dedikált könyveket láthatunk Illyés Gyulától, Déry Tibortól, Németh Lászlótól, Passuth Lászlótól, Szabó Lőrincről - ők mindannyian a Lipták-ház vendégei, az író jó barátai voltak. A tárló legértékesebb darabja Keresztury Dezső kéziratos verse 1956-ból, melyet Lipták Gábor születésnapjára írt.

Zákonyi Ferenc idegenforgalmi szakíró és helytörténész volt. Akik szerencsésebbek voltak, s ismerhették őt, tudják, hogy fáradhatatlan volt a Balaton, Ba-

latonfüred népszerűsítésében, előadásokat hallhatunk tőle a rádióban, útikönyveket, idegenforgalmi kalauzokat írt, s járta a hivatalokat, hogy méltó emléket állíttasson mindazoknak, akik megfordultak településünkön, s elvitték jóhírünket a nagyvilágba.

A tárlóban kitüntetései, fotók, személyes tárgyai és egyéb relikviák láthatók.

Az iskolák történetéről mesélnek az elemi népiskolai értesítők, a tanítói oklevelek, kinevezések, az iskolai jelvények, évkönyvek; a valaha a füredi iskolákban tanítók emlékét őrzik a tantestületekről készült fényképek.

A régi Füred (a Falu-Füred) emlékét őrzik a régi füredi nemesi és polgárcsaládoktól származó iratok: kereskedők, iparosok, gazdák fotói, munkásigazolványok, ipartestületi tagsági könyvek.

Régi épületeket, üzleteket, műhelyeket láthatunk fotókon, festményeken, képeslapokon.

Községi és megyei iratok tanuskodnak a településen történekekről, a családok közötti megállapodásokról, öröklésekről birtoklevelek, egyezséglevelek szólnak.

Az I. világháború emlékét idézik a tábori levelezőlapok és képeslapok, a petróleumjegy, a hősi halottak emléktáblái, amelyeket néhány évtizeddel ezelőtt még a református templom kertjében lehetett látni...

A szőlőművelés, bortermelés mindig is meghatározó volt a település életében: kitüntető okleveleket olvashatunk, fotó-életképeket láthatunk régi szüreti felvonulásokról, a szüretelőkről, a Borhetekről. Boroscímkék, cégtáblák, borrendi ruhák, szőlőművelő eszközök színesítik a kiállítást.

A „Savanyúvíz”, a fürdőtelep emlékeit őrzik a gyógyászzal, a sportérettel, a hajóépítéssel, a Füred híres vendégeivel, a fürdőélettel, az Anna-bállal foglalkozó tárlók. Megcsodálhatók az első füredi fotográfus mester, Lengyel Soma alkotásai az 1863 és 1883 közötti időkből.

A 18-19. századból való könyvek, képeslapok, fotók a füredi gyógyászatot ismertetik, népszerűsítik.

Láthatjuk a füredi klubházépítés (Balatoni Yacht Club) részvényeit, tagsági igazolványokat, jelvényeket, kitüntetések, a sportklub pecsétnyomóját; a hajógyári relikviák között különlegesség a Richard Yung angol hajóépítő mestert és munkatársait ábrázoló, Lengyel Samu fotográfus által készített fotó.

Füred híres vendégeinek emlékét őrzik: Jókai Mór névjegykártyája saját kezű soraival, Rabindranath Tagore-ról készült fotók, a Keresztury Dezső, Lóczy Lajos, Blaha Lujza, Vaszary Kolos, Huszka Jenő, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Salvatore Quasimodo relikviák.

A fürdőélet színes, érdekes világába nyerünk betekintést az első füredi képeslapból, amely 1896-ban került kiadásra; ajándék dísz tárgyakat láthatunk: fára festett füredi látképeket, képeslapokat, bőrröndcímkeket, térképeket, vendégnévsort 1841-ből, 1888-ból, 1894-ből.

Az Anna-bál emlékét idézik a színes, változatos meghívók, a hölgyek nyakába akasztott szívek, az emléklapok, az Anna-báli újságok.

"Füred a Magyar Királyság díszé" - József nádor 1821-ből való sorai méltán tették büszkévé elődeinket.

A tárlókban láthatjuk Garay János: Balatoni kagylók című kötetének 1848-as kiadását, Kisfaludy Sándor korabeli versesköteteit, a Savanyúvíz - kutat ábrázoló levélpapírt 1859-ből, füredi metszett emlékpoharat, szebbnél szebb metszeteket és fotókat a több évszázados múltból.

A kiállítási helyiségek falain a város „tárgyi emlékei” láthatók.

Utcanévtáblák, a volt Eszterházy téglagyárban készült, évszámmal, jellel ellátott téglák, letétként a Tűzoltó Egyesület 1881-ben készült zászlajának másolata, melynek eredeti nyelén a támogatókat jelölő réztáblácskák láthatók, az Egyesület működésének néhány emléke: színelőadás plakátja, meghívók, oklevelek.

A faültetések emlékét őrzik a Tagore és a Quasimodo emlékfá ültetések első emléktáblái, a „boldog békeidők” emlékét idéző részvények, üzlet-részjegyek, az üzletek névtáblái.

Különleges menetredek díszlenek a falon, nosztalgiát keltve egy régen letűnt világ után: hidroplán menetrend 1923-ból, hajó és autóbusz menetrend 1903-ból és 1923-ból.

Iratok, rajzok, levelek, festmények őrzik neves személyek és rég letűnt idők emlékét: Veres Péter politikus-író levelezőlapja, melyet egy írói est alkalmából írt Füredre, Barabás Gizella festőművész mini - akvarellje, melyet Máthé Jánosnak ajánlott; láthatunk orosz nyelvű postamesteri igazolványt, kéményszűrtési számlát 1903-ból, gyászjelentéseket, és részvét-nyilvánító leveleket, megható, szép gondolatokkal.

A Gyűjtemény egyetlen szobra igen értékes és megbecsült darabja a háznak: Ferencsik János karnagy, Balatonfüred első díszpolgára bronz mellszobra a neves szobrász, Ferenczy Béni alkotása, 1952-ből.

A Gyűjtemény 10 éves évfordulójára készült ismerető szerint ez a „Köszönet...” 28 település 279 adományozójának szól: a füredieknek és a füredi gyökereiket soha el nem feledőknek.

Az ünnepség jeles pillanata volt egy új, már nagyon hiányzó, gyönyörű könyv bemutatása.

„Üdvözet Balatonfüredről - Válogatás a Városi Helytörténeti Gyűjtemény képeslapjaiból, 1896-1945” című kötet helytörténészeink: Németh Ákosné és Elek Miklós szerkesztésében és magyarázataival jelent meg, a Faa Kiadó és Nyomda (Veszprém) kiadásában.

Érdekes párhuzam, hogy a 10 évvel ezelőtti kiállítás is a Gyűjtemény képeslapjaiból nyílt meg. Mindaddig csak sóvárogtunk egy ilyen szép kiállítású könyv után. A tervek és álmok végre valóra váltak, s a Balatonfüredre látogatók - és a fürediek is - rácsodálkozhatnak településünk egykori arcára, mára eltűnt vagy megváltozott épületeire, utcáira, az egykor itt élt emberekre.

A születésnap ajándékozással zárult:

Elismerő oklevelet és emléklapet nyújtott át Veszprém Megye Önkormányzata és Közgyűlése nevében Széki Patka László kulturális menedzser, Balatonfüred Város Önkormányzata nevében dr. Kiszely Pál alpolgármester, értékes könyvadományt kaptunk a Veszprém Megyei Honismereti Egyesülettől, melyet Bándi László elnök adott át.

A Gyűjtemény bővítésére tett javaslattal együtt került átadásra Kúronya Jenő építész bővítési látványterve és tervrajza, melyet megvitatásra és megvalósításra továbbadtunk Balatonfüred Város Képviselő Testületének. Ugyancsak Kúronya Jenő adományozott a Gyűjteménynek egy hajócsavar-kulcsot, amely a legendás Helka hajóé volt valamikor.

Az egykori Kőszínház makettjét és egy róla szóló verset kaptunk ajándékba Ujlaky Károly színművész-től, a színház Kiserdőben látható oszlopait ábrázoló festményt Károlyi Éva festőművésztől.

Az ünnepségre hozta el értékes adományait, családi vonatkozású emlékeit Z. Karkovány Judit, Iglói János, Rojtos János - mindezek átadása megható pillanatok közepette zajlott.

A mindannyiunk által ismert és szeretett, mára emlékké vált fürediek megidézése sokak szemébe csalt könnyeket.

A szívszorongató perceket feloldotta a legvidámabb születésnapi pillanat: egy születésnapi torta, a 10. évfordulót idéző gyertyával és tűzijátékkal.

Az ünnepség kötetlen beszélgetéssel, a jófajta füredi bor kóstolásával zárult a késő esti órákban.

Köszönjük, fürediek, a jó szót, a segítséget, a múlt iránt érzett felelősséget, a felejtés elleni tenniakarást, a szorgalmas gyűjtő- és kutatómunkát!

Segítségükre, együttműködésükre számítunk az elkövetkezendő tíz évben is!

ÚJ KÖNYVEK (2003)

A Balatonfüred Városért Közalapítvány legújabb kötetei a város díszpolgárait mutatják be: Csizmazia Darab József szőlőnemesítőt, Máthé János (1903-1999) főkertészt és feleségét, Bányai Erzsébet (1909-2002) festőművészt.

A harmadik kötet Balatonfüred Város Önkormányzata által kitüntetetteket mutatja be 1978-tól napjainkig: az egészségügy, közigazgatás, kultúra, oktatás, sport stb. területéről.

Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 10.

Zatkalik András

Balatonfüred város kitüntetettjei

Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 8.

Zalotay Péter

Bányai Erzsébet és Máthé János, Balatonfüred város díszpolgárai

Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 9.

dr. Fülöp Lajos

Dr. Csizmazia Darab József szőlőnemesítő

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY ÚJ SZERZEMÉNYEI

Hóman Bálint miniszter leirata Szuhács János (1881-1951) polgári iskolai igazgatónak (1940)
(Havas Erzsébet ajándéka)

Keöd József (1839-1897) szőlész, író, hajóskapitány könyve (1880)
(Gubicza Ferenc ajándéka)

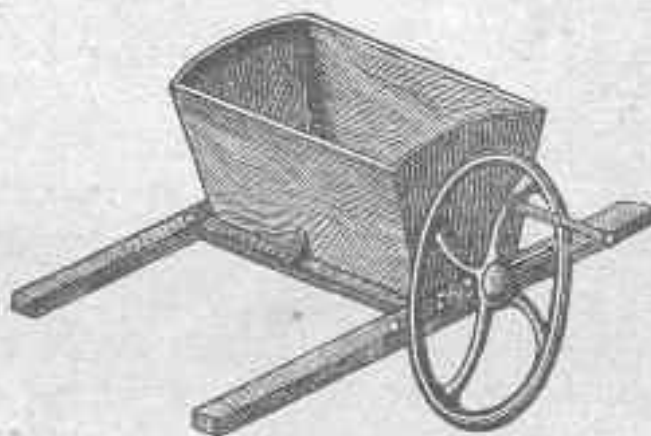
NÉPSZERŰ
SZŐLŐMŰVELEÉS ÉS BORKEZELES.

IRTA
KEÖD JÓZSEF,
BORTERMELŐ.

IS A SZÖVEG KÖZÉ NYOMATOTT ÁBRÁVAL.

A BALATON-FÜREDI SZERETETHÁZ JAVÁRA.

Szerző sajátja.

Ára 80 Kr.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

BALATON-FÜREDI SZERETETHÁZ

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ SZEMÉLYEK (2003)

Bácsstopolya (Szerbia-Montenegro) Bábi Csaba	Karika Erzsébet, Kasza Lenke, Kellei György, dr. Kiss Györgyné, László Zoltán, dr. Lázár János, Móczár Albert, Németh Ákosné, Németh János, Pálffy Károlyné, Petrőcz Lászlóné, Pék József, dr. Rácz Sándor, Rojtos János, Salamon Sándor, Sándor Ferencné, Sarkady Tamás, Sárköziné Sárovi Hajnalka, Simon Károly Szekeres Mihályné, Szelle Zoltán, Szűcs Károlyné, Takó István, Torma Ferenc, Tóth Attila, Tóth Györgyi, Tóth Győző, Zselyi István	Budapest dr. Bakos Miklós dr. Csizmazia Darab József, dr. Honti József, Katona Csaba Károly Éva, Kurutzné dr. Kovács Márta, dr. Petrányi Ilona, Sárközy Vendel Gergely, Ujlaky Károly, dr. Zoltai Dénesné	Lóky György Révfülp P. Miklós Tamás Siófok Matyikó Sebestyén József Tapolca Németh István Péter Tihany Kocsis László Vászoly Kúronya Jenő
Balatonalmádi Schildmayer Ferenc, Terleczy Józsefné			
Balatonfüred Ágoston Péter, Baán Beáta, Beneda Károly, Dr. Benkő Ákosné, Bódi Irén, Budáné Bocsor Ágnes, Csuka Imre, dr. Dibusz László, Elek Miklós, Gaál Antal, Glatz László Gubicza Ferenc, Gullay Andorné, Havas Erzsébet, Horváth Józsefné, dr. Horváth Mihály, Horváth László, Iglói János, Illés László,		Hamburg (Németország) Elek Tamás Monoszló Kovácsné Farkas Judit Lovas Bácsi Gábor Pannonhalma dr. Sólymos L. Szilveszter OSB Pápa dr. H. Szabó Lajos,	Veszprém dr. Ács Anna, dr. Gáncs Lajos dr. Nagy Jenő, Peremartoni Nagy Sándor, dr. Hudi József Zürich (Svájc) dr. Jablonkay Géza

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ INTÉZMÉNYEK, EGYESÜLETEK

Ady Endre Könyvtár (Hatvan); Balatonfüred-Csupak Tája Szövetkezet (Nemesvámos); Balatonfüred Város Önkormányzata (Balatonfüred); Balatonfüred Városért Közalapítvány (Balatonfüred); Balatoni Szövetség (Balatonfüred); Balatonvin Borlovagrend Egyesület (Balatonfüred); Bem József Általános Iskola (Balatonfüred); Eötvös Károly Megyei Könyvtár (Veszprém); Eötvös Károly Városi Könyvtár (Fonyód); Faa Produkt Nyomda (Veszprém); Hajógyár Kft. (Balatonfüred); Iglói és Gerbovits Nyomda Bt. (Balatonfüred); IPOSZ Balatonfüredi Ipartestület (Balatonfüred); Jókai Mór Városi Könyvtár (Pápa); Magyar Országos Levéltár (Budapest); Nők a Balatonért Egyesület (Balatonfüred); Önkormányzati Önkéntes Tűzoltóság (Balatonfüred); Polgármesteri Hivatal (Balatonfüred); Református Lelkesi Hivatal (Balatonfüred); Révfülöpi Honismereti Egyesület (Révfülöp); Római Katolikus Plébániahivatal (Balatonfüred); Széchenyi Társaság (Balatonfüred); Tourinform Iroda (Balatonfüred); Veszprém Megyei Honismereti Egyesület (Veszprém); Veszprém Megyei Közgyűlés (Veszprém)

Az adományozóknak ezúton mondunk ismételten köszönetet!

Összeállította: Érsek Adrienn könyvtáros

Az Újhelyi-család nemeslevele (1626)

(Gullay Andorné ajándéka)

A restaurálást az Országos Levéltár végezte millenniumi felajánlásként.

Schwarcz Márton és Till Teréz emlékpohara (1904)
(Z. Karkovány Judit ajándéka)